

İçindekiler Tablosu

1. Batıda Uzun Seferler Döneminin Başlaması: Belgrad'dan Viyana'ya (1521-1529)	4
2. "Garp Meselesi" Macaristan: Habsburglar-Osmanlılar (1533-1562)	8
3. Akdeniz'de Yeni Mücadeleler: İspanyol-Osmanlı Çekişmesi	12
4. Osmanlıların "Şark Meselesi": Safevilerle Mücadeleler	15
5. Kuzey Steplerinden Hint Denizine: Kuzey-Güney Eksenini	18
6. İç Gelişmeler: Şehzâdeler Arasındaki Mücadeleler	21
7. Son Sefer ve Bir "Çağ"ın Kapanışı	24
Dipnotlar	26

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Türkiye

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

Osmanlılar XVI. asra girildiğinde buldukları coğrafyada yepyeni meselelerle karşı karşıya kalmışlardı. Doğu'da baş gösteren ve devletin temel sistemine yönelik tehdidin bertaraf edilmesi, iç problemlerin ve karışıklıkların yatıştırılması, hemen ardından bu her iki hadisenin sosyal ve ekonomik bakımdan meydana getirdiği sarsıntıları telafi etmeyi amaçlayan Mısır'ın fethi, yeni bir devrin başlayacağını adeta müjdelemekteydi. 1520'ye kadar geçen kısa süre içinde Çaldıran'da Safevi misyonunun geri püskürtülmesi, Kahire'nin dolayısıyla Arap dünyasının kalbinin idare altına alınması gerçekleştirilmiş, bütün bu faaliyetler Osmanlı Devleti'ne yeni bir vasıf kazandırmıştı.

Bu yeni vasıf, bir taraftan sünnî İslam dünyasının tepkisini çeken ve büyük bir tehdit olarak algılanan Safevî dinî düşüncesinin yayılmasını engellemek, Ortodoks İslamı takviye etmek, hatta dinî polemik konusunda esaslı şekilde hazırlık yapmak şeklinde kendisini gösterirken diğer taraftan İslam'ın mukaddes topraklarına yönelik Hıristiyan tehdidini ortadan kaldırma hem bu tehdit karşısında aciz kalıp halkını koruyamayan hem de kendi tebaasına zulüm yapan müstebit ve aciz bir idare olarak tanımlanan Memlük Sultanlığı'na son vererek bütün İslam dünyasının hamisi olma sıfatını da ön plana çıkardı. Safevi tehlikesi bir süre için geriye atılmış, fakat tam anlamıyla ortadan kalkmamıştı. Bununla beraber Doğu Anadolu'ya hakim olunarak Azerbaycan ile İran kesimlerine doğru yayılma ve ticarî yolları kontrol altına alma fırsatı yakalanmıştı.

Suriye ve Mısır seferleriyle de Hint denizinden Basra Körfezi ve Kızıldeniz vasıtasıyla Mısır'ın Akdeniz sahillerine uzanan yolların tam anlamıyla kontrolü şansı doğmuştu. Akdeniz yeniden ticarî canlılığı elde edebilirdi. Memlük Sultanlığı'nın sona erışı de XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar sürecek olan Arap dünyasının hakimiyetini sağlayacaktı. Böylece Osmanlılar mukaddes yerlerin koruyuculuğunu üstlenecekleri çok önemli bir görevi, Hıristiyan dünyasına karşı gaza yapmakla kazanmış oldukları şöhretleriyle birleştireceklerdi. Hatta Osmanlı hilâfeti de Abbasi halifesinin mirasçısı şeklinde değil tamamen İslam'ın ve mukaddes yerlerin koruyucusu, hizmetçisi (hâdimi) olmak şekline dönüşmüştü.

Yani Osmanlıların halifelik fikirleri, hac yollarının emniyeti, kutsal yerlerin korunması, İslam'ın müdafaası, bütün Müslümanların koruyucu şemsiye altına alınması tarzında daha farklı bir anlam kazanmıştı ve gaza geleneği, Türk idare anlayışı ile birleşmişti. Hilâfet anlayışının Osmanlı Devleti'nin zora düştüğü yıllarda, hususiyile XIX. yüzyılda klasik anlamıyla ortaya konması dikkat çekicidir.

XVI. yüzyılın yirmili yıllarına geldiğinde Osmanlılar yeni bir misyona sahip, doğudaki meselelerini önemli ölçüde halletmiş bir durumdaydılar. Söz konusu işleri gerçekleştiren ve devleti tamamıyla kendi kontrolü altında idare eden Yavuz Sultan Selim'in kısa süren bir saltanat döneminin ardından oğlu Süleyman'ın tahta geçmesiyle birlikte Osmanlılar için yeni bir devir başlamış oluyordu. Onun 1520'den 1566'ya kadar sürecek olan uzun saltanatı, imparatorluğun en ihtişamlı dönemi olarak hafızalara yer edecekti. Batılı çağdaş tarihçilerin "Muhteşem", "Büyük Türk" lakaplarıyla andıkları Sultan Süleyman kendi zamanının yazarlarınca değil, XVIII. yüzyılda yine bir Batı kaynağında kanun yapıcılığı sıfatıyla tarif edilmiş ve bu sıfat muhtemelen XIX. yüzyılda Osmanlı tarihçilerince benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Bugün yaygın olarak kullanılan "Kanunî" sıfatı onun kendisi için takındığı veya döneminde nitelendiği bir unvan değildir.¹ Ancak modern literatürde bu dönemde gerçekleşen reformlar, adalet prensibinin ön plana çıkarılarak uygulanmasında gösterilen hassasiyet sebebiyle bu sıfat yaygın olarak kullanılmıştır. Gerçekten onun yoğun askerî ve siyasî faaliyetleriyle Osmanlılar,

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

Avrupa'nın cihanşumûl anlayışına sahip imparatorluklarından biri olmuş ve Avrupa devletler sistemine girmiştir. İç reformlar, kanunların yeniden organizasyonu yapılmış ve uygulamalarda gösterilen hassasiyet, devlet teşkilatında, bürokraside yeni gelişmeler, sağlam bir hukuk anlayışını hakim kılma çabaları, hem doğrudan Safevilere hem de Batı'da büyük Hıristiyan güçlere karşı "ilahî" bir misyonun üstlenilmesi, toplum yapısı, ekonomik ve ticarî zihniyetteki gelişme bir bakıma XVI. yüzyılı "Sultan Süleyman Çağı" haline getirmiştir. O kadar ki bütün bu gelişmeler, özellikle askerî-siyasî başarı görüntüsü, onun şahsında Osmanlı İmparatorluğu'nun zirve dönemi olarak mütalaa edilmiştir. Hatta daha XVI. yüzyılın sonlarından itibaren dünyadaki mühim ekonomik gelişmelerin farkında olmayan veya durumun içsel olarak farkına varıp da yeni vaziyet karşısında mensup oldukları muhtelif zümrelerin tepkilerini dile getirmek isteyen Osmanlı entelektüellerince "altın çağ" olarak örnek alınması gereken bir ideal dönem şeklinde nitelendirilmiştir.² Hatta bu XVIII. yüzyıl sonlarında geniş ölçüde Avrupa tesirinin hakim olacağı döneme kadar, "gelenekçi" Osmanlı temel düşüncesini oluşturdu ve sürekli idealize edildiği gibi, çareyi kendi iç dinamiklerinde arayan ve bunu yaparken örnek bir devir bulma endişesinde olanlarca desteklenen Batı karşıtı fikriyatın da temelini teşkil etti.

Osmanlı tahtının tek varisi olarak zahmetsizce saltanat makamını elde eden Süleyman'ın, ilk şehzadelik yılları, babası Yavuz Sultan Selim'in taht mücadelesi, kardeşleriyle olan çekişmesi sebebiyle pek de sakin geçmemiştir. Söz konusu mücadelenin yakından şahidi olduğu gibi, olaylar dönemin kaynaklarında adının değişik vesileyle de olsa anılmasına yol açmıştır. Babası Trabzon sancakbeyi iken muhtemelen 1494'te burada doğan Süleyman³ daha çocukluk ve gençlik yıllarında Trabzon'dan Kefe'ye, babasının 1513'te tahta cülusu üzerine de Manisa'ya kadar uzanan bir coğrafyayı tanımış oldu.

Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in seferleri sırasında zaman zaman İstanbul'da saltanat vekilliğinde bulunmuş ve gerek bu görevi gerekse şehzadelik yılları ona idarî tecrübe kazandırmış; padişah olacağına emin olarak muhtemel idareci kadroları da daha o yıllarda tespit etmişti. Yakın arkadaşı, ileride adeta ikinci bir padişah gibi hareket edecek olan İbrahim Paşa da dahil, diğer birçok bürokrat Manisa'daki şehzâdelik yıllarından beri onun yanında yer almış ve bu kadrolar onunla birlikte İstanbul'a gitmişti.⁴

Onun daha saltanatının başında Batı'ya karşı kuvvetli bir siyaset izleyeceğinin ilk belirtileri özellikle Manisa'daki şehzadelik yıllarında oluşmuştur denilebilir. Zaten Avrupa'da siyasî bakımdan o sıralarda Osmanlılar açısından oldukça uygun sayılabilecek gelişmeler cereyan etmekteydi. Sultan Süleyman 30 Eylül 1520 tarihinde tahta oturduktan hemen sonra, önce kendi tebaasına yönelik bir icraat yaparak Tebriz'den ve Kahire'den getirilen 600-800 kadar sanatkâr, ümerâ ve benzerlerinin memleketlerine dönmelerine izin vermekle işe başlamış, İran'la yapılan ipek ticareti üzerindeki yasağı kaldırmış, bu ticaret dolayısıyla malları müsadere edilen tüccarın zararlarını karşılamış, zulümle meşhur, halka baskıda bulunan idareci ve askerleri cezalandırmıştı. Devrin kroniklerinde tafsîl edilen bu ilk icraatlar şüphesiz hanedanın tek vârisi de olsa yeni padişahın devrini meşrû zeminlerde destekleme ve adalet prensibine sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterme gibi bir amaca da hizmet etmiş olmalıdır. Hatta onun şeyhülislamı olan Kemalpaşazâde, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirttiği Abbasi halifesi Mütevekkil'in Mısır'a dönmesine izin verildiğini yazar.⁵

Bütün bunlar ulema, asker ve idarî zümreler ile halk nezdinde yeni padişahın eskisine

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

göre nasıl bir tavır sergileyeceğinin göstergesi olarak devrin kaynaklarının hemen hemen hepsinde vurgulanmıştır. Fakat saltanata geçişinin ikinci ayı dolmadan babası zamanında Şam Beylerbeyliği'ne getirilen eski bir Memlûk beyi olan Canberdi Gazali'nin isyanıyla karşılaştı.⁶ Yeni ele geçirildiği için henüz Osmanlıdaresinin tam anlamıyla yerleşmediği Suriye bölgesinde çıkan ve Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla eski Memlûk Devletini yeniden canlandırmanın amaçlandığı bu isyan Safevîlerin de devreye girme ihtimaline karşı büyük endişeyi mucip olmuş; sonunda Ocak 1521'de bastırılmıştı. Böylece gerek içeride çeşitli muhalefet gruplarının susturulması gerekse saltanatının başlangıcında gaza yaparak büyük bir başarı gösterme amacıyla öteden beri başarısız birkaç fetih teşebbüsünün yapıldığı iki önemli kilit noktasının ana hedef olarak ön plana çıkarılması öncelik kazanmıştı. Batı'ya karşı gaza yeniden hızlandırılırken içeride Canberdi Gazali hadisesinde olduğu gibi Osmanlı idaresinin henüz tam anlamıyla yerleşmediği Mısır'da vali olarak merkezden gönderilen Ahmed Paşa'nın sebep olduğu karışıklıklar⁷ ciddi boyutlara ulaşmış; isyanın bastırılmasının ardından (Ağustos 1524) Mısır'ı bir Osmanlı eyaleti yapacak ıslahat, sür'atle ve bizzat Veziriazam İbrahim Paşa'nın Kahire'ye gitmesiyle gerçekleştirilmişti. Örneğine Osmanlı tarihinde az rastlanan bu hareket, Akdeniz siyasetine önem veren ve Hint deniziyle bağlantısını tamamiyle kontrol altında tutmayı hedefleyen Osmanlıların bu topraklardaki kalıcılığını ve uzun yıllar sürecek hakimiyetini sağlamlaştırmıştır.⁸ Böylece İstanbul merkezli bir kültürel hava hayat anlayışı Kahire'de de etkisini göstermiş ve silinmez izler bırakmıştır.

1. Batıda Uzun Seferler Döneminin Başlaması: Belgrad'dan Viyana'ya (1521-1529)

Sultan Süleyman tahta çıktığı sırada Avrupa'da Habsburg İmparatorluğu karşı karşıya kaldığı problemlerle boğuşuyor, İngiltere-Fransa gibi monarşilerle çekişmeler giderek artıyor, içeride ise yeni bir dinî akım toplumu ve idarecileri sarsmaya başlıyordu. Ortam Osmanlılara Avrupa ile doğrudan ilgilenilebilecek bir kolaylık sağlamaktaydı. Aslında Yavuz Sultan Selim'in de amacı Batı'ya yönelik bir sefere girişmekti, fakat buna ömrü vefa etmemişti. Şimdi oğlu Batı'ya karşı gazayı yeniden canlandırmak ve özellikle Fatih Sultan Mehmed'in yolundan giderek, onun vaktiyle hedeflediği, fakat ele geçiremediği, biri Orta Avrupa'nın kilidi diğeri Akdeniz hakimiyetinin anahtarı olan Belgrad ve Rodos'u almak istemekteydi. İstanbul'un fâtihinin başaramadığını, yeni padişahın ilk anda elde etmesi, ona hem saltanatının önünü açma hem de atalarının kazandığı şöhreti daha da şanlı bir şekilde takınma fırsatı verecekti. Dönemin kaynakları, bu tür vurguları satır aralarında açık bir şekilde yaparlar ve onun Batı'ya karşı ilgisini tebarüz ettirirler.

Bu sırada Alman prensleri aldıkları çeşitli vaadlerle büyük destek verdikleri Habsburg hanedanına mensup V. Karl'ı imparator seçmişlerdi. Avusturya arşidükü I. Filip ile Kastilya kraliçesi I. Juana'nın oğlu olan Karl 1506'da babasının ölümü üzerine Felemenk'in idaresini üstlenmiş, anne tarafından dedesi II. Fernando'nun ölümünden sonra da (1516) annesi Juana ile birlikte İspanya hükümdarı ilan edilmiş, 1519'da dedesi Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Maximilian'ın ölümüyle boşalan imparatorluğa, büyük bölümünü güçlü banker ailesi olan Fuggerlerden sağladığı paralarla oylarını satın aldığı Alman prensleri sayesinde, rakibi Fransa kralı I. François'yı (1515-1557) alt ederek seçilmişti. Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıkmasından bir ay sonra 1520 Ekiminde Aachen'de Alman krallık tacını giydi ve aynı tarih içinde de seçilmiş imparator unvanı aldı. O sırada doğuda kendisi gibi cihan hakimiyeti fikrini atalarından miras alan Süleyman'la kaderlerinin çok kısa süre sonra kesişeceğini hiç düşünmemişti. O da

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak saltanatı boyunca gerçekleştirmeye çalışacağı Hıristiyan Avrupa birliğini hayal ediyordu. Fakat dönem değişmişti, İngiltere, Fransa gibi millî monarşiler ve öte yandan Protestanlık hareketi ve nihayet Osmanlıların Orta Avrupa'ya yönelik hareketleri bütün bu ideallerin sönmesiyle sonuçlanacaktı.

Sultan Süleyman, Belgrad seferine karar verip sefer hazırlıklarına başladığında V. Karl ile Fransa kralı I. François görünüşte Milano Düküğü meselesi dolayısıyla, aslında ise daha derinde yatan hanedanlar arası zıddiyet, eski çekişmeler ve imparatorluk topraklarının çepeçevre Fransa'yı kuşatmakta olması, Fransa'nın millî bilincinin etkisiyle imparatorluk hegemonyasını kabullenmemesi gibi sebeplerle 1521 Mart'ında savaşa giriştiler. Bu sırada Osmanlı kuvvetleri bizzat padişah başta olduğu halde Mayıs 1521'de Belgrad üzerine yürüdü. Belgrad imparatorluğa bağlı olan Macar krallığının elindeydi. Matyas'ın 1490'da ölümünden sonra Macar tahtı nüfuzlu soylular tarafından Bohemya kralı II. Vladislav'a verilmiş, İmparator I. Maximilian 1515'teki anlaşmayla Macaristan üzerindeki üstünlüğünü kabul ettirmişti.⁹ Yapılan anlaşma karşılıklı evliliklerle kurulan akrabalık bağları dolayısıyla, Vladislav'ın oğlu Lajos'un varis bırakmama durumunda Macar tahtının Maximilian'ın torunu (V. Karl'ın da kardeşi) Ferdinand'a geçeceğini kanuna bağlıyordu. Ancak bu durum yabancı bir kral seçmeme kararını 1505'te almış olan Macar soylularının bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Onlar daha sonra adı daha sık geçecek olan Transilvanya/Erdel beyi Janos Zapolya'yı destekliyordu. Vladislav'ın 1516'da ölümü üzerine Macar tahtı oğlu henüz 9 yaşındaki II. Lajos'a geçti. Osmanlılar Belgrad'a gelip şehri kuşatma altına aldıklarında II. Lajos'un henüz "hükümdarlık yaşına" geldiği ilan edilmemişti. Genç kral 1522 Ocak'ında Avusturyalı Maria ile evlenerek I. Ferdinand ile yeni bir akrabalık bağı daha tesis etmişti.

Osmanlı kuvvetleri önce Böğürdelen'i 7 Temmuz 1521'de aldılar. Bu genç padişahın ilk fethi anlamını taşıyordu. Daha sonra Sirem bölgesine geçilerek bu yöredeki kaleler zapt edildi. Ağustos sonunda da Belgrad kalesi teslim oldu. Böylece Orta Avrupa'nın bu önemli kilidi açılmış oluyordu.¹⁰ Eylül ayında bütün imparatorluğa fetih ile ilgili olarak fetihnameler yollandı ve şenlikler yapılması istendi. Artık genç padişah ataları gibi çok parlak bir zaferin sahibiydi. Fâtih'in alamadığı bu muazzam kale onun tarafından ele geçirilmişti. Belgrad'ın düşüşü Avrupa'da büyük bir heyecana yol açtı. Fakat hem imparator hem de Macaristan'ın genç kralı bu duruma karşı hareket edebilecek bir ortam içinde değillerdi.

İkinci önemli hedefi ertesi yıl Osmanlı topraklarına doğru bir nevi Hıristiyan ileri karakolu durumundaki Rodos teşkil etti. Burası da vaktiyle Fâtih Sultan Mehmed'in başarısız olduğu yerdin ve Akdeniz'in bir bakıma anahtarı özelliğini taşıyan son derece güçlü askerî istihkama sahip bir üs konumundaydı. Osmanlılar bu sıralarda denizciliğe çok önem vermişler, Akdeniz'deki Türk akıncı filolarını desteklemişlerdi. Fakat denizciliği ciddî bir devlet siyaseti haline henüz getirememişlerdi. 1515'te Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'da büyük bir tersane yaptırmaya başlaması, denize yönelik bir faaliyetin habercisiydi. Nitekim bu kabil hazırlıklar, ilk defa Rodos'ta denendi; Osmanlı deniz gücünün durumu bir kuşatma sırasında etraflı bir şekilde anlaşılmış oldu. Rodos'ta muhtelif milletlerden şövalyeleri kendi bayrağı altında toplamış olan Philippe Villiers de L'Isle Adam Osmanlı tehdidine karşı Papa'dan Fransa'dan yardım talebinde bulunmuştu. Doğu sularının tanınmış siması olan İtalyan denizci devletlerinin güçlü temsilcisi Venediklilerden pek bir ses çıkmadı. Çünkü onlar 1 Aralık 1521'de yeni bir ahidnâme alarak ticarî bakımdan eski imtiyazlarını yenilemişlerdi. Osmanlıların denizden ve karadan gerçekleştirdikleri harekât sonucu son derece müstahkem ve aynı zamanda çok iyi müdafaa edilen Rodos 21

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

Aralık 1522'te anlaşma yoluyla teslim oldu. Şövalyeler anlaşma gereği 1/2 Ocak'ta burayı terk ettiler.¹¹ Ayrıca Bodrum, Aydos, Tahtalı kaleleriyle, Leros, Sombeki, Kalimnos gibi adaları da Osmanlı kontrolü altına girdi. Böylece Mısır ile İstanbul yolu üzerindeki bir önemli engel ortadan kalmış oluyordu. Ticaret yolu canlandığı gibi tam olarak kontrol de sağlanmıştı. Her şeyden önemlisi buranın alınmasıyla Akdeniz'e yönelik harekâtlar için yeni bir dönem başlıyordu. Şövalyeler ise Malta ve Trablus'a yerleşeceklerdi.

Rodos deniz seferleri için önemli bir üs durumuna gelirken Osmanlıların asıl ehemmiyet verdikleri kara seferleri için Belgrad daha sonraki yıllarda da süreklilik kazanacak bir askerî merkez ittihaz edilecekti. Bu arada Avrupa'daki savaş ortamı iyice kızışmış, I. François, Bourbon dükü Charles ile anlaşmazlığı sonunda, V. Karl'ın hizmetine giren Charles'ın başında bulunduğu imparatorluk ordusunu Marsilya yakınlarında durdurmuşsa da, kuzeyden İngilizlerle birlikte hareket eden Alman ordusu karşısında 1525'te Pavia'da yenilip esir düşmüştü. İşte bu gelişme, birden Osmanlıları Avrupa meseleleriyle karşı karşıya getirdi. Fransa kralının annesi Osmanlı padişahına başvurarak oğlunun kurtarılması talebinde bulunmuş, Kanunî de mukabil cevabında fiilî yardımda bulunacağı sözünü vermişti.¹² Bu sırada Macaristan'da da durum iyi değildi. II. Layoş'un yönetimi tepki çekiyordu, Macar asıllı soylular onun seçiminden duyulan memnuniyetsizliklerini ifade ediyorlar, muhalifler Janos Zapolya'nın yanında toplanmış bulunuyorlardı. Ağır vergiler altında ezilen köylüler de isyanlarıyla bu muhalefet cephesine destek vermekteydiler. Osmanlılar bütün bu müsait durumdan istifade ettiler. Avrupa siyasetinde bir denge haline geliyorlardı. Fransızlar Osmanlıların karadan ve denizden saldırıya geçmesini, eğer bu yapılmazsa İmparator'un Fransa'yı da ele geçirerek güçleneceğini ısrarla belirtmekteydiler. Osmanlılar derhal sefer kararı aldılar, hedef aslında doğrudan doğruya böyle bir hareket için son derece müsait bir durumda bulunan Macaristan'dı. Osmanlı kaynakları seferin hedefini Fransa'ya yardım etme olarak takdim ederler.¹³ Muhtemelen Osmanlılar Macaristan'ı bütünüyle alıp Habsburglara karşı bir üs olarak kullanmak istemektedirler. Sebep her ne olursa olsun 1526'da çıkılan Macaristan seferi, Mohaç ovasında hiçbir yerden yardım alamayan ve kendi kuvvetleriyle büyük Osmanlı ordusunu karşılayan II. Layoş'un ve ordusunun kısa sürede imhasıyla sonuçlandı (29 Ağustos 1526).¹⁴ Bu önemli savaşta, Osmanlı ordusunun sayıca üstünlüğü yanında taktik anlayışı kat'i bir başarı getirmiş; araziyi iyi tanıyan ve en müsait yeri önceden tutmuş olan Macar kuvvetleri, coğrafî konumu iyi olmayan Osmanlı ordusuna kısım kısım saldırarak neticeye ulaşmaya çalışmışsa da kısa sürede çember içine alınarak bozguna uğratılmış, Macar kralı diğer bir bölüm askerlerle çekilirken bataklığa saplanmış ve hayatını kaybetmişti.¹⁵ Bu arada Osmanlı kuvvetleri Mohaç'a ulaşmadan önce Petervaradin, İlok, Ösek (Eszek) gibi önemli kaleleri ele geçirmişti. Mohaç savaşından sonra ise Osmanlı ordusu doğru Budin'e yürüdü; 10 Eylül 1526'da şehre girdi. Padişah bir süre burada kaldı. Ancak Budin'i doğrudan doğruya Osmanlı idaresine bağlamadı. Daha önce Macar soylularının da desteklediği Janos Zapolya'nın Macar Krallığı'nı (10 Kasım 1526) tanıyıp onu himayeleri altına aldılar. Macar kralının ölümü yeni bir veraset meselesini ortaya çıkarmıştı. Osmanlılar Macar topraklarını kılıç hakkı olarak kendilerine bağlı gördüklerinden müdahil bir konuma sahip oldular. Ancak Alman taraftarları, Macar tacı için, eski kralın akrabası olan ve daha önceki anlaşmayla hakların kendisine ait olduğunu iddia eden V. Karl'ın kardeşi Arşidük Ferdinand'ı desteklemişlerdi. Ferdinand da 23 Eylül 1527'de Zapolya'yı Budin'den çıkarmıştı. Zapolya, tâbi olmak şartıyla yardım talebinde bulununca Osmanlılar ona destek verdiler (Şubat 1528). Hatta 1529'daki Viyana seferi esas itibarıyla, Macar tahtının korunması amacını taşıyordu. Osmanlıların Viyana'yı alarak hem Habsburgları hem de Macarları dize getirmek niyetinde oldukları iddiası, aslında

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

görünüşe dayalı bir yorumdur. Osmanlılar Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydiler ve bu şartlar altında ana hedef Macar toprakları idi. Viyana kuşatmasıyla sonuçlanacak olan bu 1529 seferiyle Budin'in kurtarılması ve korunmasının temini düşünülmüş olmalıdır. Mayıs 1529'da İstanbul'dan hareket eden Padişah, Eylül ayı başlarında Budin önlerine geldi. Şehir teslim oldu ve daha önce kendisi ile anlaşma yapılan Zapolya Macar tahtına oturtuldu. 7 Eylül'de şehre giren ve altı gün burada kalan Padişah, daha sonra Budin'deki himayesini kuvvetlendirmek için Viyana yönüne doğru ilerledi. İmparatorluğun Alman kanadını idare eden Ferdinand, Viyana'da değildi; topladığı kuvvetlerle kuşatmanın seyrini izlemekle yetindi. İyi tahkim edilmiş olan Viyana önlerine gelen Osmanlı ordusu 27 Eylül'de muhasaraya başladı. Bu kadar geç bir mevsimde kuşatma alışıldık bir savaş yöntemi değildi, gerekli malzemeler de getirilmemişti. Aslında Osmanlı ordusu Budin'e karşı hareket etmek üzere toplanan Ferdinand idaresindeki orduyla karşılaşmak istemekteydi, hazırlıklarını buna göre yapmıştı. Hatta Viyana kuşatmasıyla bu orduyu kendi üzerlerine çekmek istemişlerdi. Buna rağmen Ferdinand'ın kuvvetleri yerlerinden hareket etmedi. Osmanlı ordusu ise daha fazla ilerlemeyi riskli gördü, muhtemel bir savaşı Budin'e daha yakın Viyana önlerinde yapmayı istemekteydiler. Kuşatma, bu şartlar altında başarıya ulaşmadan Ekim ayının ortalarına kadar burada kalındı ve mevsim ilerlediğinden Budin'e dönüldü.¹⁶

Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde görülmesi Avrupa'da büyük heyecana sebep olmuştu. Avrupa'daki genel hava Hıristiyanlığın büyük bir tehlike altında bulunduğu şeklindeydi. Hatta Protestan hareketinin lideri Luther başlangıçta Türklere olumlu bakarken, bu tarihten sonra onları Hıristiyanlığın düşmanı olarak ilan etti. Fakat imparatorluğa karşı bu Türk baskısı, Protestan hareketine dolaylı da olsa yardımcı olmuştu.¹⁷ Hatta Osmanlı desteği isteyen ve onların seferleri sonucu Habsburg baskısından kurtulan Fransa bile Hıristiyanlığın tehdit altında olduğu gerekçesiyle oluşturulan ittifaka katılmaya mecbur oldu, Osmanlılarla ilişkilerini inkar etti. Bununla beraber bu sefer öncelikle Budin'deki Zapolya'nın durumunu kuvvetlendirmişti. Ayrıca protestanlara -her ne kadar Türk aleyhtarı haline gelseler de-kendilerini tanıtmak ve Hıristiyan birliği içinde meşru bir zemine oturmak için önemli fırsat vermişti. Osmanlılar aslında uzaktan da olsa Luther'in faaliyetlerini takip etmekteydiler. Osmanlı merkezine ulaşan bir rapor, Luther'in Alman sınırında ortaya çıkıp kendisinden bir din peyda ederek İspanya'nın "bâtıl dinine" karşı geldiği ve onlarla savaştığını bildirmekteydi.¹⁸

Osmanlılar Budin'de kendi temsilcileri olarak Luigi Gritti'yi bir yeniçeri birliğiyle birlikte bıraktılar. Zapolya yıllık bir haraç verecekti ve himaye görecekti. Fransa kralı ise Osmanlı orduları Macaristan'dayken İmparatorla anlaşma imzalamış (Cambrei Sulhu, 13 Ağustos 1529) ve bu haber tam sefer ortasında iken padişaha ulaşmış ve onu çok kızdırmıştı. Fakat buna rağmen Fransızlarla ilişkiler kesilmedi. Osmanlılar onlardan gerek siyasî gerekse haber alma bakımından önemli ölçüde istifade ederken Fransa da Habsburg baskısından kurtuluyordu. Macaristan ise fiilen üçe parçalanmış bir durumdaydı. Zapolya'nın idaresindeki Budin merkezli Osmanlı himayesinde tampon bir devlet ortaya çıkmıştı. Tuna ile Sava arasındaki Sirem bir sancak halinde Osmanlıların elindeydi. Diğer batı tarafı Bohemya ve Macar tacını taşıdığını iddia eden Ferdinand'ın tasarrufundaydı. Osmanlıların sonraki ana hedefleri, 1541'e kadar hem himaye altındaki Budin merkezli Zapolya'ya bırakılan toprakları korumak hem de Ferdinand'ın elinde kalan kısmı almaya çalışmak olacaktır.¹⁹ Osmanlıların bu himaye politikası, muhtemelen bir zorunluluktan değil, takip edilmek istenen denge anlayışının bir sonucudur. Bu yaklaşım tarzı Osmanlıların eskiden beri takip ettikleri alışılmış bir uygulamaydı. Osmanlı fetih metotlarından biri, ani fethin ortaya koyabileceği tepkilerin dozunu dengelemeye

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

çalışmak, yavaş yavaş idareye ısındırılan yeri tamamen ilhak etmekte.

2. “Garp Meselesi” Macaristan: Habsburglar-Osmanlılar (1533-1562)

Viyana seferinin akisleri yatışmaya yüz tutunca, Fransa yeniden Osmanlı kartını oyuna sürmek üzere diplomatik atağa geçmekte gecikmemiş, Osmanlılar ise Avrupa devletleri arasındaki dengeleyici rollerinin önemini yakından kavramışlardı. Öte yandan Ferdinand Macar tacı için mücadeleyi sürdürmeye kararlıydı ve ilk hedefini Osmanlılar değil Budin'deki Zapolya teşkil ediyordu. Hatta bu yolda Osmanlılarla anlaşma zemini de yoklamaktan geri kalmamış, 1530 sonbaharında Nicolas Jurischitz ve Joseph von Lamberg'in nezaretindeki elçilik heyeti Macaristan meselesini gündeme getirmişti.²⁰ Fakat Osmanlılar Macar tahtının Habsburgların eline geçmesini istemiyorlardı. 1531'den itibaren Fransa özellikle mücadeleyi Akdeniz'e çekmek istedi ve Osmanlıları güney İtalya'ya sefer yapmaya teşvik etti. Bu şekilde Fransa öteden beri elde etmeyi düşündüğü Milano ve Cenova'yı kolaylıkla ele geçirebilecekti. Fakat bu sırada Ferdinand Budin üzerine yürüyüp burayı kuşatma altına alınca (1531), Zapolya'ya yardım seferi ön plana çıkmış oldu. Bu defa görünüş itibarıyla Osmanlılar bu seferin İmparator V. Karl üzerine olduğunu ilan ettiler. Hedef Viyana'ya doğru ilerlemek ve İmparatoru bir meydan muharebesine mecbur bırakmaktı. Osmanlı tarihlerinde doğrudan V. Karl'ın hedeflendiği bu sefere “Alman Seferi” adı da verilir. Osmanlı ordusu, Macaristan'a girerek Ferdinand'a ait topraklarda ilerledi; fakat İmparatorluk ordusundan herhangi bir iz görülmedi. Viyana'ya 60 mil mesafedeki Güns (Köszeg) önlerinde üç hafta kadar bekleyen ve burayı ele geçiren Osmanlı ordusu (Ağustos 1532), sonra Sopron'a ilerledi, Viyana'nın kuşatma altına alınacağı zannedilirken bu yapılmadı ve Gratz'a yönelindi. Oradan Hırvatistan'a girildi; gerek Slovenya gerekse Hırvatistan'daki bazı şehir ve kasabalar ele geçirildi. Bu arada Zagreb de alınmıştı.²¹

Alman seferi (1532) aslında Viyana'yı doğrudan hedefleyen bir askerî hareket olmaktan çok, gözdağı verme ve Macar topraklarındaki hakimiyeti sağlamlaştırma amacını taşıyordu. Fakat bu sefer Alman tarafında önemli gelişmelere ve Osmanlıların İmparatoru hedef olarak ilanı ise büyük bir telaşa yol açtı.²² Nitekim V. Karl, bir taraftan Viyana'yı savunma için hazırlandığı gibi, yardımlarına muhtaç olduğu Protestan Alman prensleriyle anlaşmıştı (23 Temmuz 1532, Nürnberg). Aşağı Saksonya mintika komutanı olarak seçilen Brandenburg prensi de imparatorluk ordusuna katılmış; ayrıca toplanan orduda İspanyol, İtalyan, Hollanda, Çek, Slovakya, Macar, Sloven ve Almanca konuşan bütün ülke askerleri bulunmakta olup bu ordu Viyana yakınlarında Brigittenau'da beklemeye başlamıştı.

Bu hayli renkli olan 100.000'e ulaşan ordu Viyana Güns'te bekleyen Osmanlılar üzerine yürümedi. Aslında kimse Ferdinand'ın Macar hesaplarını desteklemek, para ve asker kullanmak istemiyor, savunma için toplanmış bulunuyordu. Her iki tarafta da buldukları yerde birbirini beklemekteydi.²³ Osmanlılar, imparatorluk ordusunu kendi şartları altında bir savaşa mecbur etmek gibi aslında akıllıca bir taktik izliyordu. Sultan Süleyman'ın beklemekte olan imparatorluk ordusu üzerine yürümemesini bir korkaklık ve çekingenlik mahsulü olarak yorumlanması doğru değildir. Arazi şartlarının imparatorluk kuvvetleri lehine olduğu bilinmeyen bir yöne yürüyüp karşı tarafın müsait şartlarını kabullenme gibi bir zaafa düşülmemesi ve bunun yerine imparatorluk ordusunu üzerlerine çekmenin düşünülmesi bir taktik anlayışın sonucudur.

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

Nitekim Kasım Voyvoda idaresindeki Osmanlı akıncılarının Alpler'i aşip Linz'e kadar ilerledikten sonra geri dönüş sırasında Brandenburg prensi tarafından pusuya düşürülüp dağıtılması, bu kabil bir taktik anlayışın doğruluğunu ortaya koyar. Osmanlı ordusunun bu akıncıların mağlubiyeti sonrasında geri çekildikleri, dolayısıyla seferin başarısız olduğu yolunda bazı modern tarihçilerin yorumları doğru değildir. Bu, akın ile ilgili haber veren Alman tarafına ait kaynağın abartmasına dayanır. Gerçekte 5.000'den az bir akıncı birliğinin önemsiz bir kaybı niteliğini taşıyan bu hareket Brandenburg prensinin kahramanlığının ve başarısının abartılmasına vesile olmuş ve neredeyse bütün bir seferin en önemli olayı olarak aktarılmıştır.²⁴

Öte yandan karadaki mücadele denizlere de taşmıştı. Yani hem karada hem de denizlerde iki taraf savaş düzeni almıştı. İmparatorluğun hizmetine giren Andrea Doris komutasındaki filo, Mora yarımadasındaki Koron'u almış Patras ve İnebahtı'yı ele geçirmişti. Osmanlı deniz gücünün başarısızlığı Osmanlıları deniz güçlerini yeniden organize etmek için acil bir faaliyete sevk etmiş; sonunda Akdeniz dünyasının şöhretli denizcisi Barbaros lakaplı Hayreddin Reis'in Osmanlı donanmasının başına getirilmesiyle bu problem halledilmiştir. V. Karl, Mora yarımadasındaki bu faaliyeti bir koz olarak Sultan Süleyman'a karşı kullanmak istedi. Hatta 1533'te İstanbul'a gelen elçi Cornelius, buraların terki karşılığında bazı isteklerde bulunmuştu. O sıralarda İran meselesi aciliyet kazandığından Osmanlı Padişahı Habsburg elçilik heyetine bir ateşkese rıza gösterdiğini bildirdi. Fakat bu anlaşma V. Karl'ı değil Ferdinand'ı kapsıyordu. Kağıda dökülmemiş olduğu anlaşılan bu sebeple hakkına bazı tereddütler doğan bu ilk ateşkes anlaşmasına göre, Osmanlılar Macaristan üzerindeki haklarından vazgeçmemişler, büyük bir iltifat olarak Ferdinand'ı Macar krallığının bir parçasının hükümdarı olarak tanımışlardı (1533).

Osmanlılar Habsburglarla mücadeleyi sürdürürken Fransa'nın da bunda önemli bir payı olduğunu belirtmek gerekir. 1532-1541 devresinde Osmanlı-Fransız ilişkilerinin seyri müşterek düşman olarak tanımlanan Habsburglara karşı hem siyasî hem de askerî yönden tam bir dayanışma içinde bulunulduğunu gösterir. Fakat Fransa Osmanlıları V. Karl'a karşı Akdeniz'e çekmek istemekteydi. Zira kara seferleri Avrupa'da genel Hıristiyan dünyasında büyük endişeye yol açtığı gibi Fransa'yı da zaman zaman zor durumda bırakabiliyordu. Sultan Süleyman Fransa ile ilişkilere çok dikkat ediyordu. Hatta imparator aleyhine İngiltere ve protestan prenslerle yeni bir birlik kurması için 100.000 altın göndermişti. 1532'den beri de Fransa ile resmî ittifak görüşmelerinde oldukça mesafe katedilmişti. 1535'te İstanbul'a gelen La Forest Osmanlıların bir sonraki sene bütün kuvvetleriyle karadan ve denizden Habsburglara karşı saldırıya geçmesini ve kralına bir milyon düka altın yardım edilmesini istemişti.²⁵ Bu sıralarda denizde mücadele devam ediyordu. Osmanlılar İran seferi dönüşünde İtalya'ya saldırı işini de ele aldılar. Osmanlı kuvvetleri Arnavutluk'tan İtalya'ya çıkacaktı.

Fransızlar da Lombardia'ya gireceklerdi. Bu ittifak görüşmeleri sırasında 1536'da Fransa'ya ticarî haklar tanıyan ilk kapitülasyonların verildiği iddia edilir. Ancak bu bir taslak halinde kalmıştır ve resmîyete intikal etmemiştir.²⁶

Habsburglara karşı hareketin ilk planı 1537-38'de uygulamaya konuldu. Osmanlıların Korfu adasına yönelik seferi (Körföz seferi), daha çok İtalya'nın istilasına yönelik bir hazırlık idi. Bu sefer ile, ilk defa Fransa ve Osmanlı askerleri müşterek bir hareket yapıyorlardı. Karadan ve denizden gerçekleştirilen bu sefere Fransız donanması da gelerek destek vermişti. Bizzat Padişahın da ordunun başında katıldığı harekatta

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

herhangi bir başarı elde edilememişti (Kasım 1537).²⁷

Osmanlılar, İran seferi ile meşgulken Habsburgların mütarekeyi bozmamış olmaları takdirle karşılanmıştı. Fakat Korfu seferi sonrasında sınır boylarında önemli hareketlenmeler olmuştu. Özellikle Slovenya ve Dalmaçya sınırlarında bazı problemler yaşanmış, Alman kuvvetleri sınırlı bir askeri faaliyete girişerek Eszeg'e saldırmışlar fakat başarısızlığa uğrayarak geri çekilmişlerdi (Aralık 1537). Bu sırada Osmanlıların müttefiki Fransa İmparatorla 1538 Temmuzunda (Aigues-mortes) anlaşma yaptığı gibi, bir Haçlı ittifakına katılmayı da kabul etmiş bulunuyordu.

Macar cephesinde ise, Osmanlı himayesindeki Zapolya, amansız rakibi Ferdinand ile gizli bir anlaşma yaptı (1538). Ferdinand, Zapolya'yı Macar kralı olarak tanıyor, onun vefatı halinde ise Macar tahtı üzerinde kendi hükümranlığını kabul ettiriyordu. İstanbul'daki elçi Hieronymus Laski, anlaşmanın muhtevasından Osmanlıları haberdar etti. Zapolya'nın oğlunun doğumundan birkaç gün sonra ansızın ölümü (20 Temmuz 1540), Macar tahtı veraseti konusunu yeniden gündeme getirdi. Ferdinand, derhal bütün Macaristan'ı daha önceki anlaşma şartlarını öne sürerek ilhak etmek üzere harekete geçti. Elçi Laski, bu hareketin Osmanlılara karşı olmadığını belirtmişse de bu sonuncu durum Padişaha Macar meselesine kat'i bir sonuç vermek kararını almasına yol açtı. Osmanlılar, artık Habsburglarla olan sınırın Balkanlar değil, Budin'in batısı ve kuzeyi olması gerektiği görüşündeydiler. Elde edilecek olan bölge himaye değil doğrudan bir askerî üs vasfına haiz Osmanlı Beylerbeyliği haline gelmeliydi.

Ferdinand 1541 Mayıs'ında Budin'i kuşatma altına aldı. Osmanlılar ise Haziran ortalarında sefere çıktılar.²⁸ Böylece dördüncü Macar seferi (Bazı Osmanlı tarihlerinde İstabur seferi) başlamış oldu. Osmanlı ordusunun öncü kuvvetleri Budin önlerine ulaştı. Ardından gelen büyük kuvvetlerin baskısı sonucu Alman kuvvetleri geri çekildi, ani baskınla da dağıtıldılar. Bu galibiyet sonrası Budin kurtarıldı. Padişah da şehre girerek küçük kral Janos Sigismund, annesi ve Piskopos Martinuzzi tarafından karşılandı. Sultan Süleyman onları Erdel'e gönderdi ve Budin'in bir beylerbeylik merkezi olduğunu ilan etti. Burası derhal beylerbeylik teşkilatı gereği sancaklara ayrıldı. Böylece Macaristan'ın kalbi Tisza nehrine kadar Tuna'nın sağ ve sol kısımlarındaki Orta Macaristan bir Osmanlı sınır eyaleti haline gelirken, Tisza ötesindeki bölge olan Erdel'de (Transilvanya) yeni bir voyvodalık ortaya çıkmış bulunuyordu. Osmanlıların bundan sonraki hedefleri Ferdinand'ın elindeki kuzey-kuzeybatı kesiminin ele geçirilerek Budin eyaletinin genişletilmesi olacaktı. Ferdinand'ın elçilerinin Budin'in kendilerine terk edilmesine karşılık haraç verme teklifleri kabul edilmedi. Aksine Ferdinand'ın elinde bulunan Macar toprakları için vergi istendi. Estergon, Tata, Vişegrad gibi şehirlerin iadesi şart koşuldu.

Budin'in doğrudan Osmanlı idaresine girişi Avrupa'da genel bir tepkiye yol açtı. Sultan Süleyman bunu bir fetih olarak ülkesine duyururken, himayesi altındaki bir devletten devralınmasını değil Ferdinand'ın kuvvetlerinin Budin önlerindeki yenilgisini kast etmekteydi. Avrupa'daki tepkiler, özellikle imparatorluk içinde kendisini gösterdiği gibi Protestan prenslerce de Türk tehdidi endişe verici olarak karşılanmaktaydı. Brandenburg elektör prensi II. Joachim kendine tabi yerlerde reformasyonu gerçekleştirdikten sonra Saksonya elektörü Johann, Hessen kontu Philip ve diğer Protestan prenslerle Naumberg'te buluşup "Türk vergisi" toplanması işini tartıştı. Hedef Macaristan'ın geri alınmasıydı.

Osmanlıların daha da ileri giderek Moravya, Silezya ve Saksonya'ya ilerleyeceğinden

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

korkuluyordu. 1542'de Speyer meclisinde (Reichstag) yardım toplama, asker sevk etme konusundaki karar hayata geçiriliyordu. Bu 1532'deki Ausburg'ta kararlaştırılmış ama icra edilememişti. Bu mecliste, protestan prensler imparator tarafından tanınmış ve Türk tehdidine karşı yardım vaadi alınmıştı. Şimdi imparator, protestan prenslerin doğrudan desteğini sağlamış oluyordu. Regensburg Reichstag'ında ilan edilen belgede, Macaristan "kraliyet koltuğunun kilidi, Ocak yeri, Alman milletinin dış suru" olarak tanımlanmış ve Türklerin elinden geri alınması gerektiği duyurulmuştu. Osmanlılar sayesinde varlıklarını imparatorluğa kabul ettirmiş olan Protestan prensler, şimdi Osmanlı tehdidini ön plana almış bulunuyorlardı. Hatta Brandenburg prensi, Luther'den dua istimdadında bulunmuş, o da dört büyük içinde Türkleri de sayarak, manevi desteği sağlamıştı. Vaktiyle Türklere karşı harekete geçmenin aleyhinde bulunan ve bunun Almanların işledikleri günahların ve Hıristiyanlık düşmanı Papa'nın kötülüklerinin bir cezası olduğunu söyleyen Luther, özellikle Viyana kuşatmasının ardından bu görüşlerini tamamıyla değiştirmiş, karşı bir tavır almıştı.²⁹

Brandenburg prensi II. Joachim, askerî yeteneklerinden çok Protestanlarla aracılık rolü üstlenebilecek bir şahsiyet olduğundan imparatorluk ordularının başına getirilmiş; hatta imparatorluk Protestanlara müsait davranarak onlarla barış dönemini beş yıl uzatmıştı. İmparatorluk ordusu ağır ilerlemekle birlikte 20 Ağustos'ta Estergon 7 Eylül'de Vişegrad'a gelmiş, Tuna'yı aşarak 28 Eylül'de Budin karşısındaki Peşte önlerine gelmişti. Bu sırada yardımcı Osmanlı kuvvetlerinin yetişmesi üzerine ancak 7 günlük bir kuşatmanın ardından bozguna uğrayarak geri çekildiler. Peşte kuşatması Padişahı harekete geçirdi. Sultan Süleyman 1543 Nisanı'nda yeni bir Macaristan seferine çıktı. Daha önce de talep ettikleri önemli kaleleri ele geçirdiler. Valpo (22 Haziran), Şikloş (6 Temmuz), Pecs (Peçuy: 28 Haziran) teslim alındı. Oradan Estergon'a yüründü. Tuna kenarında önemli bir stratejik mevki olan bu kale 10 Ağustos'ta düştü. Tata (15 Ağustos) ve İstoni Belgrad (3 Eylül) alındı. Böylece Osmanlılar daha önce barış şartı olarak öne sürdükleri yerleri kolayca ele geçirmiş oldular.³⁰ Bu şekilde Budin Beylerbeyliği etrafı genişletilmişti. Bundan sonra Habsburgların kontrolündeki Macar toprakları daha esaslı şekilde tazyik edilebilirdi. Ertesi sene 1544 baharında Bosna ve Budin beyleribeyi Novigrad, Hatvan, Dombavar, Dobrekoz, Şimontorna, Ozara kalelerini aldı; Bosna ve Hırvat sınırında askerî harekatta bulunuldu.

Bu askerî faaliyetler, sulh yolunu da açmış oldu. Ferdinand'ın göndermiş olduğu elçilik heyetiyle başlayan görüşmeler, önce bir mütarekeyle (Kasım 1545) sonuçlandı. Ardından 18 Haziran 1547'de anlaşma kararlaştırıldı.³¹ 5 yıllık bu ilk anlaşma V. Karl'ı da içine alıyordu. Karl, 1 Ağustos 1547'de Augsburg'ta, Ferdinand ise 26 Ağustos'ta Prag'ta anlaşmayı tasdik etti. Anlaşma Habsburgları Osmanlı baskısından kurtarıyordu. Osmanlılar ise yeni bir İran seferini düşündüklerinden Batı'dan emin olmak istemekteydiler. Bu ilk anlaşma gerek muhtevası gerekse sonuçları itibarıyla oldukça önemlidir. Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılır. Bu anlaşmayla Macaristan'ın Ferdinand'ın elinde kalan yerleri için 30.000 altın haraç alınması kararlaştırılmıştı. Osmanlı tarafı bunu alışıldık bir hukukî prosedür içerisinde "haraç" olarak telakki ederken, Alman tarafı daha çok bir "iltizam", ödenmesi gereken bir arazi vergisi gibi görmekteydi.

Osmanlılar, haraç telakkisi içinde bu toprakların zımnen kendilerine ait olup anlaşma şartlarıyla karşı tarafa devredildiğini, dolayısıyla ödenen paranın bunun karşılığı olduğunu düşünmekteydiler. Ferdinand ise bunu daha farklı algıyordu. Ancak anlaşma Ferdinand için müsait oldu, çünkü elinde bulundurduğu toprakların sınır kesiminde bir

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

kale zinciri, savunma hattı meydana getirdi. Hem bu tedbirin hem de ısrarla Macaristan üzerindeki iddiasını sürdürmesinin semeresi 150 yıl sonra görülebildi.

Anlaşma 5 yıllık olmasına rağmen sınır problemlerine bir çözüm getirmiyordu. Fakat denizde donanma faaliyeti 1550'ye kadar durdu. Erdel meselesi Osmanlı-Habsburg mücadelesinin yeniden sıcak hale gelmesine yol açtı. Özellikle Erdel krallığı kendisine verilen Janos Sigismund'un vâsisi durumundaki Martinuzzi'nin (Frater György, Türk kaynaklarında Barata) çevirdiği entrikalar, Ferdinand ile küçük kralın annesi Isabella arasında gizli anlaşma yaptırması, hatta 1551'de Ferdinand ile mektuplaşmasını temin etmesi ortalığı karıştırdı. Öte yandan Ferdinand göndermekte olduğu haracın ödenmesini de geciktirmişti. Osmanlılar, Macaristan'ın bir bakıma anahtarı durumunda olan Erdel'in korunmasının bu topraklardaki gelecekleri açısından stratejik önemde görmekteydiler.³²

Almanların Erdel'de nüfuzlarının artması, Osmanlı idaresindeki Budin'in kaybına yol açacak gelişmelerin başlangıcı olabilirdi. 1551 Temmuzunda hareket eden bir Osmanlı kuvveti, Becs, Beçkerek, Çanad gibi kaleleri ele geçirdi. Lipva alındı ve Tımişvar kuşatıldı. Habsburg ordusu ise karşı taarruzla Lipva'yı kuşatıp aldı; Segedin'e hücum ettiyse de geri püskürtüldü. İkinci Vezir Ahmed Paşa Erdel üzerine yollandı. 1552'de Tımişvar alındı. Bu arada Budin beylerbeyi Hadım Ali Paşa da³³ Seçen, Dregely gibi önemli kaleleri aldığı gibi Palast ovasında Alman kuvvetlerini bozmuş, ardından Kara Ahmed Paşa ile birleşip Solnok'u ele geçirmişti. Böylece Osmanlı sınırı Slovakya'yı içine alacak derecede genişlemiş ve Tımişvar'da bir beylerbeylik kurularak Erdel gözetim altına alınmıştı. Ancak Budin'e 137 kilometre mesafedeki stratejik öneme sahip Eğri (Eger) alınamadı. Sınır boylarındaki mücadele, Nahcivan seferiyle biraz yavaşladı. 1556'da ikinci defa Budin'e vali olan Ali Paşa'nın Sziget kuşatması başarılı olamadı. Olaylar sırasında Lehistan'a kaçmış olan kraliçe ve oğlu Osmanlıların da muvafakatiyle döndüler. Janos Sigismund 1559-1571 arasında krallık yaptı. Artık Macar meselesi, iki taraf arasında Erdel ile geniş ölçüde sınırlanan bir döneme giriyordu. 1 Haziran 1562'deki Osmanlı-Habsburg anlaşması 8 yıllıktı ve Ferdinand'ın Erdel üzerindeki iddialarına son veriyordu. 30.000 düka altın verme konusu yine anlaşmada yer alıyordu.

Karadaki bu mücadele dönemi sırasında en batı uçta esaslı bir hareket üssü olarak Budin Beylerbeyliği kurulmuştu ve Osmanlılar aslında kalıcı olarak genişlemelerinin son sınırına vardıklarını hissetmişlerdi. Budin'in etrafı emniyet şeridiyle çevrilmeye çalışıldı. Erdel'in teşkili ardından da, Eflak ve Boğdan dahil bu üç tâbi beyliğin korunması ve Habsburglarla irtibatının kesilmesi esas hedef haline geldi. Buraları koruma amaçlı Tımişvar Beylerbeyliği Budin ile birlikte XVI. asrın ikinci yarısında sınır boylarının emniyet ve tarassutu açısından son derece önemli bir fonksiyon icra edecektir.

3. Akdeniz'de Yeni Mücadeleler: İspanyol-Osmanlı Çekişmesi

XVI. yüzyılın ilk yarısının ortalarında karadaki mücadele yanında rekabet denizlere de taşındı. Karada imparatorluğun Alman kanadıyla karşı karşıya gelirken denizlerde İspanyol kanadıyla Akdeniz hakimiyeti yanında onların Kuzey Afrika siyasetlerinin geleceğini adeta tayin eden bir çatışma içine girildi. Bazen kara ve deniz seferleri aynı anda yapıldı. Bazen yine aynı anda hem iç deniz hem de deniz aşırı seferler icra edildi. Hayli masraflı ve kara seferlerine göre oldukça farklı imkanlara ihtiyaç gösteren, sürdürülmesi zor olan deniz seferleri, her şeye rağmen özellikle XVI. yüzyılın ilk yarısına

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

damgasını vurmuştur. XV. yüzyılın sonlarında bir kısmı müstakil bir kısmı da Osmanlılara bağlı olarak faaliyet gösteren gaza, cihat ve ganimet peşinde koşan Türk deniz akıncıları Osmanlı deniz gücünün etkili bir hale gelmesinde rol oynadı. Özellikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın donanmayı yeniden düzenlemesinin ardından Habsburgların deniz gücüne karşı, Fransa'nın da desteğiyle ilginç bir mücadeleye girildi.

Fransa, Osmanlıları İspanyollara karşı özellikle İtalya kıyılarına çekmek isterken Osmanlılar bu arada ağırlıklarını Kuzey Afrika sahillerine vermeyi tercih ettiler. Aslında bu söz konusu deniz siyaseti, Akdeniz tarihi açısından önemli sayılabilecek gelişmelerin de başlangıcını oluşturdu. XVI. yüzyılın ikinci yarısının son on yılına kadar Akdeniz'in batı kesimi ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı-İspanyol mücadelesi bu iki devletin tarihî gelişiminde de ilginç paralelliklerin ve açılımların da bir bakıma belirleyicisi olmuştur. Batıda büyük askerî harekâta girişen Osmanlılar ile Avrupa'daki rakipleriyle yıpratıcı mücadele sürdüren ve Atlantik ötesindeki topraklarında koloniler kurmaya çalışan İspanyolların Akdeniz'deki dengeyi kendi lehlerine çevirme mücadeleleri 1580'e kadar katı bir şekilde devam etmiş, sonunda Osmanlılar, İspanyolların Kuzey Afrika'da tutunmalarını önlemiş ve Akdeniz'den çekilmelerine, bütün ağırlıklarını kolonilere vermelerine sebep olmuştur.³⁴

Denizlerde öncekilerden oldukça farklı yeni bir dönemin başlamasında Rodos'un alınması, ardından Habsburgların yeni deniz politikaları sebebiyle Barbaros'un Osmanlı hizmetine girmesi önemli bir rol oynamıştır. Kardeşleriyle birlikte Kuzey Afrika sahillerinde ün kazanan Barbaros Hayreddin, 1532 seferi sırasında Andrea Doria idaresindeki donanmanın Mora'yı vurması üzerine acil olarak Osmanlı deniz kuvvetlerinin başına geçmek üzere İstanbul'a davet edildi. Yanında kendisi gibi çekirdekten yetişme usta denizcilerle 1533 yılı sonbaharında Osmanlı payitahtına gelen ve ardından o sırada İrakeyn seferi dolayısıyla Halep'te bulunan Veziriazam İbrahim Paşa'nın yanına gönderilip 1534 Şubatı'nda kendisine beylerbeylik verilen Barbaros Hayreddin Paşa sür'atle donanmayı yeniden düzenledi.³⁵ Aynı yılın Haziranı'nda Akdeniz'e açılarak Andrea Doria'nın Mora seferine bir karşılık olmak üzere İtalya sahillerine gitti ve oradan da Tunus'a yönelip burayı ele geçirdi (Ağustos 1534) ve bir deniz üssü haline getirdi. Tunus'un beklenmedik bir şekilde Osmanlıların hakimiyeti altına girişi V. Karl'ı oldukça şaşırttı. Bizzat kendisinin başında olduğu ve Doria'nın idare ettiği donanma ile 1535 Temmuzunda Halkulvad ve Tunus'u aldı. Barbaros ise, Cezayir tarafına çekilmiş karşı bir saldırı ile Balear adalarına baskın düzenlemişti. 1537'deki Korfu seferine katılan Osmanlı donanması geniş ölçüde Fransızlarla iş birliği içinde olmuştu. Fakat sonra İmparator ile anlaşmışlardı. Bundan iki ay sonra 28 Eylül 1538'de iki taraf Akdeniz tarihi için önemli bir deniz savaşı yaptılar.

Korfu seferine çıkılırken ve oradan dönülürken Barbaros Ege adalarını teker teker Osmanlı idaresine almıştı. Korfu seferi sonrası Mora'nın güneyindeki Cuha, Egina alınmış, ardından yine Venedik kontrolü altındaki Kiklat adalar grubu zapt edilmiş, 1538'de ikinci adalar seferinde de adaların fethi tamamlanmıştı.³⁶

Sporat ve Kiklat adalarındaki faaliyet sonunda Girit'teki bazı mevkiileri vuran Barbaros'un idaresindeki donanma Akdeniz'de özellikle Venedik'in çabalarıyla oluşturulan ve bir Haçlı donanması niteliği taşıyan Doria idaresindeki büyük filoyu karşılamak üzere Preveze önlerine geldi. Burada Akdeniz hakimiyeti bakımından son derece önemli olan bir mücadele yapıldı.³⁷ Bu mücadele kanlı bir savaştan çok bir taktik muharebesi

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

şeklinde cereyan etti. Osmanlı donanmasının ustaca manevrası Doria'nın harp meydanından çekilmesiyle sonuçlandı. Bu şekilde Akdeniz'de Osmanlı üstünlüğü başlamış oluyordu.

Preveze'yi müteakip Doria'nın ele geçirmiş olduğu Kastelnova alındığı (Ağustos 1539) gibi Venedikliler, Osmanlılarla anlaşmak zorunda kaldı. Haçlı ittifakı onlara doğuda çok kan kaybettirmişti. 1540'ta Osmanlılarla bir anlaşma yaptı ve Dalmaçya ile Ege'de ele geçirilmiş yerlerin Osmanlı idaresinde olduğunu kabul etti. Ticarî imtiyazlarını ise sürdürecekti.³⁸ Bu sırada Milano'yu barış yolu ile alamayacağını gören François, padişaha tekrar müracaat ederek iş birliğini sürdürmeyi tercih etti ve bu Osmanlılar tarafından uygun karşılandı. Hatta Sultan Süleyman Venedik'e Fransa'nın hatırı için böyle bir anlaşmayı bağışlamış olduğunu bildirmişti.

1541'de Osmanlı ordusu Macaristan üzerine yürürken Osmanlı donanması da Adriyatik sahillerinin muhafazasıyla görevlendirilmişti. V. Karl biraz da kardeşi Ferdinand'ın teşvikiyle Osmanlıların kara hareketi sırasında, denizden harekete geçerek önemli bir Osmanlı üssü olan Cezayir'e saldırdı. Tunus'tan sonra Cezayir'in ele geçirilmesi imparatorluğa Akdeniz hakimiyeti bakımından büyük avantaj sağlayacaktı. Ekim 1541'de büyük İspanyol armadası Cezayir sahillerinde görüldü. 70.000'e yakın bir kuvvet Cezayir'i kuşattı. Fakat gerek şiddetli direniş gerekse hava şartlarının elverişsizliği yüzünden İspanyollar büyük bir bozguna uğradılar. İmparator güçlkle İspanya'ya dönebildi.³⁹ Bu bozgunun ardından I. François ile V. Karl arasında 1542'de yeniden savaş başlamış, Perpinyon'u muhasara eden Fransızlar geri çekilmek zorunda kalmışlar, V. Karl da İngiltere ile bir anlaşma zemini bularak Fransa'yı yeniden kısıp almıştı. Fransızlar elçi Paulin vasıtasıyla yardım istediler, Osmanlı donanması ile Fransız donanmasının müşterek bir hareket yapması kararlaştırıldı. 1543'te Macaristan üzerine gidilirken 110 kadırgalık büyük bir Osmanlı donanması Marsilya önlerine geldi. 50 gemilik Fransa donanmasıyla birleşince, Savoi Dükü Charles'ın malikanesi olan Nice şehri kuşatıldı. Kuşatma Fransızların yeterli desteği sağlayamaması yüzünden tam bir başarıya ulaşamadı. Ertesi bahar harekete geçilmek için Osmanlı donanması Toulan'da kışladı.

1550'den itibaren Fransa-Osmanlı iş birliği özellikle denizde yeniden canlandı. 1547'de babasının ölümü üzerine Fransa tahtına çıkan II. Henry önce biraz tereddüt ettiyse de sonra babasının siyasetine dönmek ve Osmanlılarla ittifak içine girmek zorunda kaldı. Bu arada Rodos'tan çıkarılmış olan ve Malta'ya yerleşmiş bulunan şövalyeler aynı zamanda Trablusgarp'ı da ellerinde bulunduruyorlardı. Doğu ile Batı Akdeniz'i birbirine bağlayan Trablusgarp 14 Ağustos 1551'de Osmanlı donanması, tarafından alınmıştı.⁴⁰ Hemen ertesi sene de Fransa ile müşterek bir hareketin hazırlıkları yapıldı. Fransız donanması ile buluşan Osmanlı donanması, Sakız'da kışladıktan sonra⁴¹ 1553'te İtalya sahillerini vurmuş ve bu müşterek kuvvetler, Korsika adasının merkezi Bastia'yı zapt etmişlerdi (17 Ağustos). Ada böylece Fransa'ya kazandırılmış oldu. Bu mücadelelerde Turgut Reis önemli rol oynamıştı. Hatta bu zaferin ardından Cezayir Beylerbeyliğine getirilmişti.

Osmanlı donanması 1556'da Fransa'ya yardım için yeniden denize açıldı. Bu arada Turgut Reis Cezayir'in mühim şehirlerinden Oran'ı (Vahran) almıştı. Denizlerde bu mücadele sürerken V. Karl tahttan feragat etmiş, İmparatorluğu kardeşi Ferdinand ile oğlu Philippe arasında paylaşmıştı. Karl'ın bu uzun mücadele dönemi ardından cihanşumûl dünya hakimiyeti siyaseti iflas etmiş oluyordu. Hayli kırgın bir şekilde

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

inzivaya çekilerek oğlunun mücadelesini izledi. Kardeşi Roma-Germen İmparatoru unvanını almıştı ama İspanya bunun içinde değildi. İspanya ve zengin sömürgeleri II. Philippe'e aitti. Dolayısıyla Akdeniz siyasetini de o üstlenmiş bulunuyordu. Fransa açısından değişen pek bir şey olmadı. Fransızlar Saint Quentin'de mağlubiyete uğradılar ve yeniden Osmanlılara müracaatta bulundular. 1558 baharında Osmanlı donanması Balear adalarına gelmiş, Mayorka ve Minorka adalarını tazyik etmiş; ardından Fransa donanmasına ait gemilerle Sakız'da kışlamışlardı.⁴² 1559'da Cateau-Cambresis anlaşması Avrupa'da büyük mücadeleye İspanya lehine son vermişti. II. Philippe'nin giderek gücü artıyordu.

Trablugarp'ın alınmasından sonra Osmanlılar, Doğu Akdeniz'den sonra Orta Akdeniz'e kesin olarak yerleşmişlerdi. Mücadele Batı Akdeniz'de şiddetlenmişti. Malta şövalyelerinin gayretleri Trablusgarp'ın yeniden zaptı için II. Philippe ve Papa'nın desteğini sağlamalarına ve yeni bir Haçlı donanması tertibine yol açtı. İttifaka geniş bir katılım oldu. Venedik ve Fransa bile ittifaka gizli olarak destek verdiler. Müttefik donanması 1560 Martı'nda hedefleri olan Cerbe'ye yöneldi. Burayı zahmetsizce ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlı donanması buraya hareket etti. Mayıs ayında Cerbe önlerinde görülen Osmanlı gemileri müttefik donanmayı bozguna uğrattı. Kaleyi kuşatıp Temmuz ayında ele geçirdi.⁴³ Bu başarı Osmanlıların Kuzey Afrika'daki kalıcı yerleşmesini sağladığı gibi İspanyolların bu sahillerdeki geleceklerinin pek de iyi olmayacağını açıkça gösterecektir.

Bu başarı Osmanlıları şövalyelerin ana üssü Malta'ya yöneltti. Aslında bu bir bakıma Cerbe'ye karşı yapılan saldırının etkili bir cevabı olarak düşünülmüştü. Bundan da önemlisi Malta Batı Akdeniz'in kilidi durumundaydı ve Cezayir yolu üzerinde bulunuyordu. Malta ve Tunus önlerindeki Halkulvad, Hıristiyanlığın iki önemli uç karakolu durumuna gelmişlerdi. Türklerin er geç bu iki hedefe yönelecekleri tahmin edilmekteydi. Sonunda hedefin Malta olduğu anlaşıldı. Büyük bir Osmanlı gücü Malta'yı kuşattı. 18 Mayıs-8 Eylül 1564 arasında şiddetli hücumlar son derece müstahkem Malta surlarını aşamadı. Tecrübeli denizci Turgut Reis Malta'da Sant Elmo burçları önünde hayatını kaybetti. Osmanlı kuvvetleri büyük kayıplar verdi.⁴⁴ Başarısızlık Akdeniz'deki bazı hassas dengeleri değiştirdiyse de esaslı bir sonuç sağlamadı. Osmanlılar yeni bir kara hareketine karar vermişlerdi. Bu arada Sakız'daki son Ceneviz kolonisini ortadan kaldırdılar⁴⁵ ve Akdeniz'deki mücadeleyi bir süre için yavaşlattılar (1566). Kıbrıs seferiyle de Akdeniz'de yeni bir dönem başlayacaktı.

4. Osmanlıların “Şark Meselesi”: Safevilerle Mücadeleler

Batıya yönelik hızlı ve aktif faaliyetler, Osmanlılara doğudaki gelişmeleri unutturmadı. Yavuz Sultan Selim döneminde bir süre için yatışmış görünen meseleler, bu defa Osmanlıların batıdaki meşguliyet yıllarında Anadolu'yu tehdit altında bulduracak boyutlara ulaşıyordu. Osmanlılar, batıya karşı gazayı hızlandırırken doğudaki yeni hareketlenmeler dolayısıyla İslam dünyasının en önde gelen temsilcisi sıfatıyla Şii temayüllü bir dünyaya karşı Sünnîliğin koruyucusu olarak ortaya çıktılar. Doğuya yönelik seferler oldukça zor şartlar altında gerçekleşmesine rağmen hem kendi topraklarının emniyeti hem de mensubu oldukları dünyanın ideolojik alt yapısı sebebiyle Safevî tehlikesini ön plana aldılar.⁴⁶ Safevîlerin dinî propagandası Anadolu'daki Türkmen boyları üzerinde oldukça etkili oluyordu. Bir kısım Türkmenlerin kabilevî heterodoks İslamı, Şiî motifler olan Hz. Ali ve on iki imam kültleri, Kerbela matemi vb. gibi temel

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

inançlarla karışarak, şüphesiz asıl on iki imam doktrininden farklı bir hüviyette Kızılbaşlık/Alevilik haline dönüşmüştü. Bir bakıma Safevî sufiliğine göre teşkilatlanmış kabilevî halk Müslümanlığı bu inanç sisteminin temeliydi. Safevîlerin propagandaları, Anadolu'daki benzeri inançlarla mücehhez Türkmen topluluklarını kendisine çekmeye başlamıştı.

Böylece bu topluluklara XVI. asırdan itibaren farklı bir sosyal teşkilatlandırma kazandıran Safevîler, ayrıca bu şekilde Sünnî kesim ile tam bir kopuşu da sağlamış oldular. Anadolu'daki gruplar kendilerini buldukları sosyal tabakadan tecrit edip gözlerini Safevîlere çevirdiler. Zamanla Anadolu'daki siyasî çekişme bittikten sonra da bu zümreler içe kapanıp uzaklaşmayı sürdürdüler. Hatta İran'da Caferilik katı kurallarıyla yerleşip kızılbaş zümreleri kendi potasında eritirken, Osmanlı Sünnî anlayışının katılığı, Anadolu'daki bu zümrelerin kendi içlerine kapanıp varlıklarını, inanç sistemlerini korumalarıyla sonuçlanmıştır.⁴⁷

Safevî propagandasıyla inanç farklılığının ciddi boyutlara çıkışı ve siyasî emellere alet edilmesi, Osmanlıları kendi hakimiyet ve dinî telakkilerini koruma yolunda sadece askerî değil, fikrî zeminde de tebdir ve hazırlık yapmaya itmiştir. Sünnî akaide sarılmak, ulemayı harekete geçirmek ve karşı propaganda yapmak gibi metotlar devletin sonraki ana görüşünü dahi tayin edecek gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Özellikle Osmanlıların Mısır'ı fethi, mukaddes yerlerin koruyuculuğunu üstlenmeleri, misyonları bakımından belirleyici olmuştur. Sultan Süleyman döneminde bu misyon, ulemanın desteğiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Başlangıçta yönünü Batı'ya çeviren padişah, Macar meselesini belli bir düzeye getirmeye çalıştığı bir sırada içeride, Bozok bölgesinde büyük bir isyan patlak verdi. İsyanın görünür sebebi, yoğun Safevî propagandasıydı. Aslında bunun altında ekonomik ve sosyal sebepler yatıyordu ve Safevî propagandası bu huzursuz zümreler üzerinde oldukça etkili olmuş, patlamaya hazır grupları harekete sevk etmişti.

Bozok bölgesindeki isyan, beyleri Şehsuvaroğlu Ali Bey'in ölümü dolayısıyla muğber olan Dulkadir Türkmenlerinin katılımıyla büyümüş, bunlar zorlukla dağıtılabilmişlerdi. Hemen ardından 1527'de Karaman'dan Maraş'a kadar uzanan bölgede büyük bir isyan patladı. Hacı Bektaş zaviyesi postnişini Kalender, yanına topladığı gayrı memnun Türkmenler ile ortalığı alt üst etti.

1527 Haziranı'nda zorlukla bastırılan bu isyanda Safevîlerin parmağı olduğu hususu, Şah'ın mektupları ve paralarla yakalanan Safevî ajanları dolayısıyla genel bir kanaata yol açtı. Bu faaliyetler, Safevîlerin üzerine gidilmesi ve bu meseleye kesin bir çözüm getirilmesi yolunda Osmanlıları harekete geçirdi. Bu isyan hareketlerinin ardından sınır boylarındaki gelişmeler de emniyeti sarstı. O sıralarda Şah İsmail'in ölümü (1524) ve çocuk yaştaki Tahmasb'ın tahta çıkması İran'da karışıklıklara yol açmış, Gilân hakimi ve Sünnî ulema Osmanlılardan yardım istemişti. Hudutta ise yeni olaylar cereyan etmiş, Bağdat'ı ele geçiren Zülfikar Bey, Osmanlılara müracaat ederek şehrin anahtarlarını göndermiş, fakat Safevîler burayı ele geçirmişlerdi. Bu durum, zımnen Osmanlı toprağı haline gelen bir yerin saldırıya uğraması anlamına geliyordu. Öte yandan ileri gelen Safevî ümerâsından Ulama Han Osmanlılara, Bitlis hakimi Şeref Han ise Safevîlere sığınmıştı. Bu sonuncu olay, Osmanlı-Safevî sınır boylarında karşılıklı tecavüzlere yol açarak seferi çabuklaştırırken Bağdat meselesi askerî hedefler arasına buranın da alınmasını gerekli kılmıştı.

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

1533'te Habsburglarla yapılan barışla Avrupa'daki meselelere belirli bir çözüm getiren padişah, İran meselesine son vermek amacıyla sefer hazırlıklarına hız verdi. Kendisine geniş yetkiler verdiği veziriazamı İbrahim Paşa önden İran'a yürüdü (Ekim 1533). İbrahim Paşa daha önce kararlaştırıldığı gibi Bağdat üzerine hareket edecekti. Fakat Ulama Han'ın tesiriyle ve Şah Tahmasb'ın Horasan'da olmasından faydalanarak Tebriz'e yöneldi. 6 Ağustos 1534'te küçük bir çarpışmanın ardından boşaltılmış olan Tebriz'e kolayca girdi. 14 Haziran 1534'te İstanbul'dan hareket eden Padişah, 28 Eylül'de Tebriz'de İbrahim Paşa ile buluştu. Oradan Sultaniye'de olan Şah Tahmasb'ın üzerine yürüdüyse de Tahmasb bir nevi gerilla taktiğine başvurarak ani baskınlar, Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tahrip etmek gibi hareketlerle tacizde bulunmak dışında doğrudan Osmanlıların karşısına çıkmadı.⁴⁸ Osmanlı ordusu Irak-ı Acem denilen ıssız sarp arazide çok zor şartlar altında Sultaniye'ye ulaştı, oradan Bağdat'a yöneldi. Bağdat'taki Safevî muhafızı Tekeli Mehmet Han şehri terk etti. Bağdat kolayca alınmış oldu (28 Kasım 1534). Padişah 4 ay burada kaldı. Bağdat'ta iken Basra hakimi Raşid ibn Magamiz itaat arz etti. Sonra Tebriz'e yönelik Safevî saldırıları üzerine Bağdat'tan tekrar Tebriz'e hareket edildi (1 Nisan 1535). Şah Tahmasb, Osmanlı ordusunun yeniden harekete geçtiğini haber alınca kuşattığı Van'dan geri çekildi. Osmanlı ordusu, 30 Haziran'da Tebriz yakınındaki Sadabad'a ulaştı. 3 Temmuz'da padişah ikinci defa Tebriz'e girdi. O sırada İsfahan'a çekilen ve buradan Sultaniye'ye gelen Şah Tahmasb'ın üzerine hareket edildiyse de izine rastlanmadığından Tebriz'e geri dönüldü (20 Ağustos). Orada yedi gün kalan padişah Tebriz'den ayrılıp Ahlat'a geldi. Tebriz'in boşaltıldığını haber alan Şah Tahmasb ise sür'atle şehre girdiği gibi Van'a kadar da ilerledi. Bu bölgeyi yeniden ele geçirdi.⁴⁹

Osmanlı tarihinin bu en ilginç ve en uzun askerî hareketinin neticeleri bakımından tek faydası Bağdat ve civarında Osmanlı hakimiyetinin başlaması, doğu sınırında Erzurum, Kemah, Bayburt yöresini içine alan yeni bir beylerbeyliğin kurulup sınır boylarının takviye edilmesidir.

Bu harekat, İran'da kurulan hakimiyetin geçici olacağını, Safevîlerin ortadan kaldırılamayacağını açık olarak Osmanlılara göstermiş, bundan sonraki asıl hedef onları belirli bir sınır bölgesinde tutmak olmuştur. İki Irak'a (Irak-ı Acem, Irak-ı Arab) girildiği için İrakeyn seferi denilen bu mücadele sonunda Basra-Bağdat-Halep ticaret yolu kontrol altına alınmış oldu. Ayrıca ipek ticaretinin ana merkezleri Gilan ve Şirvan hakimleri Osmanlı padişahını metbu tanımışlardı. Bağdat beylerbeyliği teşkil edilerek ticaret yolları emniyet altına alınmış, Basra'da ise giderek Osmanlı merkezî idaresi ağırlığını hissettirmeye başlamıştı.

İrakeyn seferi, Osmanlıların şark meselesine bir çözüm getirmemişti. İlkinden on iki yıl sonra yeniden bu mesele Osmanlı merkezî idaresinin gündemine geldi. Bu süre zarfında Avrupa ve Akdeniz'deki mücadele ortamı doğu sınırlarının ister istemez biraz göz ardı edilmesine yol açmıştı. Fakat İran'ın iç işlerinde husule gelen karışıklıklar, Osmanlılara bu meseleye bir nihayet verme fırsatı doğduğu şeklinde kuvvetli bir izlenim vermiştir. Nitekim bir yandan Safevîlerin dayandığı Türkmen gruplarının sebep olduğu çekişme ve karışıklıklar, öte yandan hanedan üyeleri arasındaki tefrika İran'daki ortamı müsait hale getirmekteydi. Şah'ın kardeşi Elkas Mirza'nın onunla anlaşmazlığa düşerek Osmanlılara sığınması⁵⁰ ve yeni bir sefer için İran'da durumun son derece uygun olduğu yolunda Osmanlı idarecilerini ikna etmesi ikinci defa Safevîlere savaş açmasına yol açtı. Aslında Şah Tahmasb'ın Şirvan'ı sıkıştırması, Sünnî halkın müracaatları, Özbeklerin yardım istekleri ve yarım kalan İran meselesini tam anlamıyla halletme düşüncesi de bunda

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

etkili olmuştu. Elkas'ın tahriki ile bu düşünceler kesinleşti. 1547'de Habsburglarla yapılan antlaşma dolayısıyla batı cephesinden emin olunarak harekete geçildi. Elkas Mirza önden İran'a gönderildi. Hemen ardından bizzat padişah 29 Mart 1548'de İstanbul'dan ayrıldı.

Elkas Mirza'nın Osmanlıların yardımıyla Safevî tahtına oturacağından büyük endişe duyan Tahmasb, Osmanlı ordusunun karşısına çıkmadı. Osmanlı kuvvetleri herhangi bir müdahale ile karşılaşmaksızın Tebriz'e girdi. Padişah ise Van önlerine gelmiş ve buranın alınması işini Rüstem Paşa'ya havale etmişti. Van 24 Ağustos'ta ele geçirildi ve burası bir beylerbeylik haline getirildi. Padişah'ın kışı geçirmek için Diyarbakir'e gittiğini öğrenen Tahmasb, Erciş, Ahlat, Adilcevaz yöresini yağmaladı. Kars kalesini inşa eden işçi ve muhafızları öldürtüp burayı yerle bir etti. Erzincan'ı ateşe verdi. Bunun üzerine Elkas Mirza mukabil olarak Kum ve Kâşân taraflarını yağmalamaya yollandı. Vezir Ahmed Paşa ise, Erzincan'a Şah'ın üstüne gönderildi, Tahmasb geri çekilerek Karabağ'a gitti. Padişah kışı Halep'te geçirdi.

Elkas Mirza, Kum, Kaşan, İsfahan taraflarına ilerleyip Şiraz'a kadar olan yerleri tahrip etti. Van Beylerbeyi İskender Paşa ise Hoy'u ele geçirdi. 1548 Temmuzunda Gürcistan üzerine sefer emri alan Erzurum Beylerbeyi Tekeli Mehmet Paşa'nın ele geçirdiği yerler yeniden kaybedilmişti. Bunun üzerine Ahmed Paşa, Gürcistan hareketine memur edilmiş, Tortum çayı boyları alınmış ve ele geçirilen yerler bir sancak haline getirilmişti.⁵¹ Bu ikinci İran seferi yine sonuçsuz kaldı ve Tebriz'de tutunmak mümkün olmadı. Ancak Safevî tehdidine set çekebilmek için onları belirli bir sınır hattında tutabilmek amaçlanmış ve Hakkari'yi içine alan Van beylerbeyliği oluşturulmuş, Gürcistan'da nüfuz bölgeleri teşkil edilmiştir.

Şah Tahmasb, Osmanlı ordusu çekildikten sonra 1550 yılının başlarında Şirvan'ı yeniden ele geçirmiş, Şeki ülkesini zapt etmişti. Erzurum beylerbeyliğine getirilen İskender Paşa 1551'de Ardanuç'u almış; bunun ardından Şah Tahmasb, ordusunu dört kola ayırarak Osmanlı topraklarına girip Ahlat, Van civarını yakıp yıkmış, Ahlat'ı, Ercis'i, Bargiri'yi ele geçirmişti. Böylece 1553 baharına kadar Doğu Anadolu'da yağma ve tahribatta bulunmuştu. Öte yandan Bağdat da tehdit altındaydı. Bu gelişmeler, Osmanlıların yeniden doğuya dönmelerine yol açtı. Bu defa padişah İran'a girme niyetinde değildi, yapılan tahribata aynı şekilde karşılık ve gözdağı vermeyi hedefliyordu. 8 Kasım 1553'te Halep'e gelen padişah, 1554 Mayıs'ında Diyarbakir'e geçti ve oradan Erzurum'da toplanılması kararlaştırıldı. Tahmasb pasif savunmasını sürdürdü. Osmanlılar da Safevî topraklarına girerek tahribatta bulunuyorlardı. Padişah, 18 Temmuz'da Revan'a daha sonra Nahcivan'a ulaştı. Bu arada sulh için mektuplaşmalar yapılıyor, Tahmasb Osmanlı ordusuyla karşılaşmayacağını belirtiyordu. Padişah kışı Amasya'da geçirdi. Bahar ayında Safevî elçisi barış ile ilgili talimatla Amasya'ya geldi. 1 Haziran 1555'te Amasya'da yapılan antlaşma ilk Osmanlı-Safevî antlaşması olma özelliğine sahiptir.⁵² Bu antlaşma Osmanlı-Safevî dinî antlaşmasını makul bir seviyeye indirdi ve daha sonraki antlaşmaların da temelini oluşturdu. Antlaşma ile Safevîler, Bağdat bölgesi, Kars ve Atabegler yurdu üzerinde Osmanlı hakimiyetini kabul ediyorlardı. Antlaşma, yaklaşık 25 yıl kadar Osmanlıların şark problemini uykuya yatıracaktı.

5. Kuzey Steplerinden Hint Denizine: Kuzey-Güney Eksenini

XVI. yüzyılın ikinci yarısında doğuda ve batıda hızlanan askerî faaliyetler yanında

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

imparatorluk kuzey-güney eksenini boyunca da önemli meselelerle ilgilenmiş, Rusya bozkırlarından güneyde Hint denizi ve Kuzey Afrika sahilleri gibi dikkatlerden kaçan unutulmuş sınır boylarında dahi etkisini kuvvetle hissettirmiştir. Karadeniz'in kuzey sahilleri, özellikle kuzeybatı kıyılarındaki limanları kontrol altına aldıktan sonra bu kesimin emniyetini sağlamaya yönelik siyaset izlenmiş; tam karşı istikamette güneyde Hint deniz ticaretini yeniden Akdeniz'e yönlendirecek bir anlayışın takipçisi olunmuş; Afrika kıyılarının hem kuzey hem de doğu Kızıldeniz sahillerinde olabildiğince genişlemeye çalışılarak iç bölgelere kadar nüfuz etme gayreti içinde bulunulmuştur. Kuzey Afrika'da Mısır'dan itibaren Trablusgarp, Cezayir, Tunus ve Fas'a kadar nüfuz bölgeleri oluşturulup buradaki İspanyol kolonileri bertaraf edilerek İspanyolların "conquista"sı başarısızlığa uğratılmış diğer taraftan hem Mısır'ın yukarı kesimlerinden hem de Kızıldeniz yönünden Afrika içlerine uzanılmış; bu kıtanın kuzey ve kendi coğrafyasına yakın doğu kıyılarında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu sonuncu siyaset, aynı zamanda Kızıldeniz ve Basra körfezi kontrolü sebebiyle Hindistan'ın güneybatı sahillerine kadar etki alanı oluşturma gayretinin bir sonucu olarak mütalaa edilebilir. Bazı araştırmalarda onların bu uç, sınır hatlarına ilgilerini teksif etme çabalarının, öncelikleri iyi düşünüp nerelerde uzun vadeli çıkar sağlayacaklarını tam olarak ölçüp biçmemelerinden kaynaklanan problemlere yol açtığı, imparatorluğun muazzam kaynaklarının anlamsız hedefler uğruna feda edildiği ileri sürülmektedir. Oriyantasyon probleminin Sultan Süleyman döneminde başladığı da buna bağlı olarak iddia edilmektedir. Ancak bu bakış açısı, zamanımıza ait uzaktan bakma sonucu ortaya çıkan bir değerlendirmedir. Bugünkü devletlerarası münasebetlerde bile uzun vadeli planlamaların sağlıklı olarak sürdürülmesi pek mümkün değildir. Her an ortaya çıkması muhtemel küçük ârizî hadiseler, ana politikaları derinden etkileyip pratik çözümlerin gündeme gelmesine yol açabilir. Bundan dolayı uzak sınırlarla ilgilenecek faydasız hatalı tercihler ve yönelişlerin imparatorluğu sarstığı fikrinin dönemi için hiçbir anlam ifade etmediğini belirtmek gerekir. Aksine bu çok cepheli alâkanın Osmanlı vizyonunu ikamesinde önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır.⁵³

Sultan Süleyman'ın saltanatının yirminci yılı dolmadan hemen önce Karadeniz'in ticarî önemi büyük kuzeybatı limanlarını koruma altına almak gayesi ile yapılan sefer, ileride kuzey stepleriyle Osmanlıların da doğrudan ilgilenebileceği bir adımın atılmasına yol açtı. 1538'te çıkılan Kara Boğdan seferi⁵⁴ Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesini sağladı. Bugünkü Moldavya'ya yönelen bu askerî hareket voyvoda Petro Rareş'i hedef almıştı. Osmanlı ordusu Boğdan voyvodasının merkezi Suceva'yı aldı (Eylül 1538), Prut ile Özü nehri arasındaki bölge ele geçirildi. Bender alındı ve burada daha sonra kurulacak olan sancağın bir kazası haline getirildi.⁵⁵ Bölgedeki askerî istihkamlar artırıldı. Böylece bir yandan Akkırman'dan Lviv'e uzanan Boğdan yolu emniyette alındığı gibi Kiev'den inen yolların kontrolü sağlandı.⁵⁶ Ayrıca Kırım hanlığının yanı başında Osmanlı kontrol noktaları ortaya çıkmış oldu. Bütün bu gelişmeler, sonraki yüzyıllarda bu bölgenin önemini çok arttıracaktı.

Kuzeye duyulan ilgi, Osmanlıların himayesi altındaki Kırım Hanlığı'nı ve onun ezeli hasmı Moskof knezliğini dolaylı da olsa etkilemeye başlamıştı. Osmanlılar, 1530'lara kadar Moskova'yı büyük bir tehlike olarak görmediler. Hatta XV. asırda Altınordu Hanlığı'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan siyasî birlikler arasındaki bloklaşmada Osmanlılar Kırım-Moskova cephesini desteklemişler; II. Bayezid, III. İvan'a ticaret serbestisi dahi vermişti (1496). Fakat Altınordu Hanlığı'nın mirası Kazan ve Astarhan dolayısıyla Kırım ile knezlikle arasında başlayan çekişmeye taraftar oldular. Özellikle Sahib Giray Han, Osmanlıların da desteğini alarak Kazan Hanlığı'nı elinde tutmaya

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

çalıştı. Daha sonra da 1538'te Kırım Han'ı oldu.⁵⁷ Sahib Giray Han, kabile aristokrasisine karşı Kırım'da Osmanlı modeline göre bir sistem yerleştirmeye çalışıyor, Moskova, Litvanya, Lehistan ve Boğdan ile güçlü ticarî ilişkiler içersine giriyor ve giderek durumunu kuvvetlendiriyordu. Osmanlılar, Karadeniz'e ağırlık vermeye başladıklarında, himayelerindeki hanlıkla karşı karşıya gelmiş oldular. Kırım üzerindeki kontrolü kaybetmek istemeyen ve Boğdan seferi sonrasında buraya yakın kesimleri ele geçirip doğrudan merkezî idareyi kuran Osmanlılar, himaye siyasetini daha da sıkı hale getirdiler. Sahib Giray bertaraf edilerek yerine İstanbul'dan Devlet Giray'ın Hanlığa getirilmesi Kırım Hanlığı üzerindeki merkezî otoritenin tam anlamıyla tesis manasına geliyordu. Ancak Moskova knezliğinin gücü giderek artmaktaydı. Çar unvanını alan IV. İvan (Korkunç İvan),⁵⁸ kısa süre sonra 1552'de Kazan'ı, 1554-1556 devresinde Astarhan'ı ele geçirdi. Böylece Hazar'ın kuzeyinden geçen ve Kırım'a inen yolları kontrol altına almayı başarmış oldu. 1559'da da Rus kazakları ilk defa Azak'a ve Kırım sahillerine saldırdılar. Orta Asya ile irtibatlanan tarihî ticaret yollarının ve hac güzergahının kesintiye uğraması, birçok şikayetin Osmanlı merkezine ulaşmasına yol açıyordu. Kafkasya'da Rus tehlikesi açık olarak hissedilmeye başlamıştı. Özellikle Kazan ve Astarhan'ın düşüşünün ardından Osmanlılar kuzeyde yeni bir rakiplerinin ortaya çıktığını anlamış oldular. Astarhan'a yönelik sefer hazırlıklarına başladığında ise Sultan Süleyman artık tahtta değildi.

Güneyde belki de en mühim gelişme Hint Okyanusu'na kadar ulaşılmasıdır. 1538'de Osmanlı ordusu kuzeyde Boğdan'a sefer yaparken ve Akdeniz'deki donanma Preveze'de müttefik güçlere karşı zafer kazanırken aynı yıl bir başka Osmanlı filosunun Hint denizine açılması bir rastlantıdan öte Osmanlı İmparatorluğu'nun ulaştığı gücün önemli bir göstergesidir. Mısır'ın Osmanlı idaresine girmesinden sonra baharatın kaynağına ulaşip eski yolları kesen ve ticareti uzak denizlere yönlendiren Portekizlilere karşı⁵⁹ mücadele içine girildi. 1525'te Süveyş'te Mısır kaptanlığı kuruldu ve inşa edilecek donanma ile Kızıldeniz'in kontrolü düşünüldü. Buradaki 19 gemilik donanma Selman Reis'in idaresinde Yemen'e gönderildi.⁶⁰ Onun Kamaran'ı merkez yapmak üzere hazırlıklara başladığı sırada bir iç çekişme sonucu öldürülmesi üzerine yeğeni Emir Mustafa Yemen'e hakim olup kendi başına Hindistan'a gitmişti. Diu'ya yerleşen Mustafa, Portekiz saldırısını püskürtmeyi başarmıştı (1531). Fakat sonra mahallî hanedanla Babürlüler arasındaki çekişmeler sonrası Portekizliler, Diu'da kale yapma hakkı elde ettiler. Buna izin veren Gucerat hükümdarı Bahadır, sonra fikrini değiştirip Osmanlılardan yardım istedi. Bu arada da Portekizliler tarafından öldürüldü (1537).⁶¹

Mısır beylerbeyliğine getirilen Süleyman Paşa, Gucerat ve Kaliküt'teki Müslümanlara yardım etmek, eski ticaret yollarını canlandırmak ve Portekizlileri bu sulardan kovmak, böylece aynı zamanda mukaddes yerler üzerindeki tehdidi ortadan kaldırmak için 22 Haziran 1538'de 70 parçadan fazla gemi ile Kızıldeniz'e açıldı. Aden'i ele geçiren Süleyman Paşa 19 gün sonra Hindistan sahillerine ulaştı. Gogala ve Kat kaleleri alındı. Fakat Portekizlilerin müstahkem bir üs haline getirdikleri Diu çok sıkıştırıldıysa da alınamadı.

Bu ilk ve son geniş çaplı Hind seferinde başarı kazanılamamış, Portekizliler bu sahillerden atılamamışlardı. Ama Portekizliler rahat bırakılmadı, sürekli taciz edici faaliyetler başlatıldı. Özellikle Aden ve Zebid'in ele geçirilmiş olması güney ticaretinin kontrolünü sağlayabilirdi. Osmanlılar bundan sonra gerek Basra körfezi gerekse Kızıldeniz'e giriş yerlerine hakim olmaya çalıştı. Aden ve Zebid'in alınmasının ardından Yemen'de hakimiyet sahası genişletildi.⁶² Taiz ele geçirildi (1545). Özdemir Paşa ise

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

San'a'yı aldı (1547). Çerkez asıllı olan Özdemir Paşa Habeş seferiyle görevlendirildi. Mısır'dan asker toplayan Özdemir Paşa, 1555'te harekete geçerek Nil nehrinden güneye ilerledi. Eski Mısır'ın şaşaaasının gölgesindeki bu seferinde Said'de Şallal mevkiine geldi. İkinci harekatı deniz yoluyla yapmayı düşündü ve İstanbul'a giderek burada 5 Temmuz 1555'te Habeş beylerbeyliğine tayin edildi. Mısır'a dönünce Savakin'e, oradan Massava'ya gelip 1557'de burayı aldı. Arkiko ve iç kesimlerdeki Tigre'ye kadar ilerledi. 1558'de burası zapt edildi. Böylece Osmanlılar bir bakıma Afrika'da kendileri için en uç sınırlara ulaşmış bulunuyorlardı. Eritre ile Habeşistan'ın kuzeybatı bölgesi Osmanlı idaresine girmiş oluyordu.⁶³

Diğer tarafta Basra körfezinde de önemli gelişmeler oldu. Osmanlılar Portekiz'le mücadele için Süveyş'te olduğu gibi burada da bir tersane meydana getirdiler. Körfezin girişini kontrol altına almaya çalıştılar. Katif 1550'de, Bahreyn ise 1554'te alındı. Bu arada Osmanlılar körfezdeki önemli bir askerî üs olan Hürmüz'ü ele geçirmek istediler. 1552 Nisanı'nda Süveyş'ten hareket eden donanma Aden'den Maskat'a gelip burayı altı günlük bir kuşatma sonrası zapt etti. 19 Eylül 1552'de Hürmüz kuşatıldı. Fakat Portekizlilerin büyük bir donanmayla geldikleri haberi üzerine muhasara kaldırıldı. Harekatı idare eden Piri Reis Basra körfezinin ağzını kapatan Portekiz donanması arasından geçip Mısır'a ulaştıysa da başarısızlığı bahane edilerek idam olundu.⁶⁴ Onun Basra'da bıraktığı donanmayı çıkarmak için Seydî Ali Reis buraya geldi. Donanma Katif'ten Hürmüz'e oradan denize açıldı. 10 Ağustos 1553'te Portekiz donanmasıyla karşılaşıldı. Portekizliler geri çekilmek zorunda kaldılar. Seydî Ali Reis, 26 Ağustos'ta bir başka donanmayla daha mücadele etti, şiddetli fırtına onu Kirman sahillerine sürükledi. Sonra Gucerat'a ulaştı ve Surat'ta karaya çıktı. Oradan kara yoluyla İstanbul'a ulaştı.⁶⁵ 1563'te Malezya adalarındaki küçük hükümetler, Molaka ve Sumatra hakimi Açe hükümdarı Alaeddin Osmanlılardan Portekizlilere karşı yardım talebinde bulunmuştu. Süveyş donanması bu işle görevlendirildi. Fakat Yemen isyanları bu harekatı önledi. Ancak II. Selim zamanında buraya asker ve malzeme gönderilebildi.

Osmanlılar, bütün bu faaliyetlerinde çok büyük bir başarı kazanıp Portekizlileri uzaklaştıramadılar. Fakat ısrarla mücadeleyi sürdürmeleri Portekizlilerin ticaretlerine darbe vurduğu gibi eski tarihi ticaret yolları yeniden mallarına ve baharatlarına kavuştu. Portekizliler bu sulara rahat hareket edemediler. 1540'lı yıllardan itibaren Kızıldeniz ve Basra'nın mühim noktalarına hakim olunarak ticaret canlandı, Akdeniz ticareti yeniden hareketlendi, Bağdat, Halep, Trablusşam, İskenderiye, Kahire gibi liman ve şehirler gittikçe gelişti. Baharat ticaretinin yeniden Akdeniz'i canlandırmasına karşılık Portekizliler, 1554-1559 devresinde buna mani olmak istedilerse de başarılı olamadılar. Kızıldeniz limanlarına bu devrede 20-40 bin kantar baharat taşınmıştı.⁶⁶ Bu ticareti daha da akışkan hale getirmek yanında Osmanlılar Portekizlilerin İslam'ın mukaddes yerlerini hedef alan dinî misyonlarına da engel olmuşlardır. Basra, Yemen'de ve Habeşistan'ın kuzeybatı kesiminde beylerbeylikler kurularak hem Basra'nın hem de Kızıldeniz'in giriş kapıları emniyet altına alınmış oldu. Osmanlıların Hint sularındaki etkileri, XVI. yüzyılın sonlarında Portekizlilerin devre dışı kalıp onların yerlerini Hollanda ve İngilizlerin almasıyla zayıflamaya başlamıştır.

6. İç Gelişmeler: Şehzâdeler Arasındaki Mücadeleler

XVI. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı İmparatorluğu doğuda ve batıdaki fütuhatıyla ilerlemeler sağlamış; Akdeniz ve Hint denizi arasındaki bağı yeniden kurmuş, büyük

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

maddî imkanları, askerî gücü, kuvvetli merkezî yapısı ile hem doğu hem de batıdaki devletler nezdinde önemli bir yer ve itibar temin etmişti. İçeride ise padişahın şahsında hak ve adaletin yaygınlaştırıldığı yeni bir düzenin başladığı inancı tebaasında kuvvetlenmişti. Osmanlı entelektüelleri artık ebedî devletin oluştuğunu düşünüyorlardı. Genel olarak sosyal tabakalar yüzyıl ortalarında önceki asırlara göre daha sakin bir dönem yaşamışlar, üretim ve nüfus oranlarında çok önemli değişme olmamıştı. Fakat asrın yirmili yıllarında çıkılacak batı seferleri için kaynak temin etme amaçlı genel tahrirlerin yapılması,⁶⁷ bazı bölgelerde yer yer meselelere de yol açtı. Özellikle Orta Anadolu, Dulkadır-Maraş kesimindeki Türkmen toplulukları yapılan tahriri ve vergi tespitlerini tepkiyle karşıladılar. Bunlar beylerinin idamı sebebiyle merkezî hükümete muğber olan kesimlerce desteklenmekteydi. Ferhad Paşa'nın rolüyle idam edilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'in adamlarının tımarları hazineye aktarılmış ve bu durum bölgede genel bir huzursuzluğa sebep olmuştu. Bunların bir bölümü Mısır ıslahatından dönüşü sırasında uğradığı Maraş'tan Kayseri'ye giderken durumdan haberdar olan İbrahim Paşa'nın aldığı tedbirlerle yatıştırılmıştı. Fakat bir kısmı, Dulkadır etkisini taşıyan Bozok bölgesinde Mohaç seferi sırasında ortaya çıkan isyanlara katıldılar. Tahrirler, nispeten serbest yaşamaya alışmış Türkmen boylarına yeni mükellefiyetler getiriyor, merkezî idarenin bir icabı olarak onların boy yapılarını parçalayıp cemaatler haline dönüştürüyor ve yerlerini, yaylak-kışlaklarını tayin edip defterlere kaydetme, mâlî ve idarî yükümlülük altına alma faaliyeti de büyük huzursuzluklara yol açıyordu. Bu tepkilerin zaman içinde giderek yatıştığı söylenebilir. Öte yandan bu zümreler üzerindeki Safevî propagandası da söz konusu tepkilerden önemli ölçüde yararlanarak etkili olmuştu. Bu huzursuzluk, ulema arasında daha farklı bir dinî zeminde kendisini göstermiştir. 1520'de Bozoklu Celal (Şah Veli), 1526-27'de Şah Kalender tıpkı daha önceki Şah Kulu gibi, dinî ve mistik karizmaları sayesinde huzursuz kitleleri arkalarından sürükleyebilmişlerdir. Söz konusu isyanlara sadece Şii temayüllü gruplar değil Sünnî köylüler ve tımarlı sipahiler de katılmışlardı. Anadolu'daki bu hareket aslında halk içinde bir mezhep mücadelesinden çok giderek daha da merkezîleşen sosyo-ekonomik yapıya ve halkı zorlamaya başlayan ve bir bakıma şer'ileşen vergi sistemine karşı bir tepkidir.

Benzer tepkilerin XVI. asırda ateist eğilimli sufi çevrelerde ortaya çıkması da ilginçtir. Sultan Süleyman devrinde yaşanan genel sosyal değişim, siyasî ve ekonomik tedbirlerin sertliği, merkeze karşı muhalefette sufi çevrelerini ön plana çıkarmış olmalıdır.⁶⁸ Bilhassa Bayramî Melâmîlerin sosyal sisteme ciddi ölçüde muhalif bir tavır takınmış olmaları, bunun halk arasında da destek görmesi dikkate değer gelişmelere yol açmıştır. Meselâ, hem siyasî hem de ilahî misyonla donatılmış bir şahsiyet olarak görülen İsmail Maşukî (Oğlan Şeyh), Bayramî Melâmîliği entelektüel çevrelere taşımış ve taşra tarikatından şehir tarikatına dönüşmesini sağlamıştır.⁶⁹ Buna benzer şekilde 1560'larda Bosna'da yaşayan Hamza Bali, Osmanlı idaresine karşı siyasî bir kimlikle ortaya çıkmıştı.⁷⁰ Bunlar daha sonra yakalanarak Ebussuud Efendi fetvasıyla idam edildiler. Hamzavî hareketi ise, uzun süre Rumeli'de etkili olmuştur. İbrahim Gülşenî, Muhyiddin Karamanî gibi şeyhler de ilhad-zındıklıkla suçlanarak takibata uğramışlardı. Molla Kabız ise Hz. İsa'nın üstünlüğü görüşünü savunduğundan sorgulandı ve idam edildi. Benzeri şekilde Sultan Süleyman döneminde üç ayrı olay daha cereyan etti. 1527-1560 aralığındaki bu gibi hassasiyetlerin tamamıyla merkezî hükümetin Safevî tehdidi karşısında Sünnî akâidi her bakımdan korumak amacına bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Sultan Süleyman'ın uzun saltanat yıllarının, zaman geçtikçe hem halk hem de devlet kademeleri arasında tek düzelikten kaynaklanan içten içe terennüm edilen ama aleni

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

hale getirilmeyen bir bıkkınlığa yol açmış olduğu söylenebilir. Yakın arkadaşı ve daha sonra çok büyük yetkilerle veziriazam yaptığı İbrahim Paşa'yı ansızın idam ettirmesi⁷¹, hanedan içinde ailevî problemlerin bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Hürrem Sultan'ın, oğullarına taht yolunu açmak için giriştiği gizli çabalar, büyük bir iktidar mücadelesinin kaynaklara pek yansımaya sebep olmuştur. Hürrem Sultan'ın oluşturduğu ekip, özellikle Şehzâde Mustafa'nın idamıyla birlikte iktidar ortağı haline gelmekte gecikmeyecektir. Fakat Hürrem Sultan'ın ömrü, bu iktidarın Sultan Süleyman olmaksızın ne derecelere ulaştığını görmeye yetmeyecektir.

Hürrem Sultan, damadı Rüstem Paşa ile birlikte ilk önemli başarısını büyük şehzâde Mustafa'nın idamını bir bakıma sağlamakla kazanmış oldular. Nahcivan seferine gidilirken 1553 Ekimi başında babasının otağına çağrılan Mustafa burada idam edildi. İdam sebebi, babasının artık yaşlandığı, sefere katılmaya gücü olmadığı yolunda propaganda yaparak tahta geçmek istemesine bağlanır. Mustafa, gerçekten büyük şehzade olarak bu hakkı kendisinde görmekteydi. Babasının artık yaşlandığı, tıpkı dedesi Yavuz Sultan Selim gibi babasının tahtı kendisine bırakması gerektiği fikrindeydi. Bu yolda kendisini teşvik edenlerin arkasında ise, onun bu şekilde hareketini el altından teşvik edip babasının gözünden düşürmek isteyen Rüstem Paşa'nın olduğu ifade edilir.⁷² Padişah oğlunu feda ettikten sonra vaki olabilecek tepkileri dengelemek için Rüstem Paşa'yı veziriazamlıktan azletti. Fakat yerine getirdiği Kara Ahmed Paşa'yı da yine hiçbir sebep yokken idam ettirdi.⁷³ Dönemin şairleri Şehzâde Mustafa'nın idamında çok açık olarak Rüstem Paşa-Hürrem Sultan ikilisini suçlarlar.⁷⁴

Fakat tepkiler, bir isyan olayıyla da halk tabanında etkisini gösterdi. Nitekim şehzâde Mustafa olduğunu iddia eden bir şahıs, Selanik ve Yenişehir taraflarında ortaya çıkarak hususiyile Silistre ve Niğbolu bölgelerinde Simavna softa ve dervişlerinden de taraftar bulmuştu.

Muhtemelen bunların daha önce sözünü ettiğimiz Hamzavî hareketiyle ilgileri vardı. Saltanatını ilan eden ve kendisine bir vezir, iki kazasker tayin eden Mustafa, 10.000 dolayında adam toplayıp çiftlikleri yağmalamış, yağmaladığı malları fakir halka dağıtarak şöhret kazanmıştı. Bu hadise, bazı kaynaklarda Hamza Bali olayıyla birleştirilmiş ve Mustafa'ya atfedilen saltanat ilanı Hamza Bali'ye yüklenmiştir. Fakat bu hareket, Niğbolu sancakbeyitarafından kolaylıkla bastırılmış ve Mustafa yakalanarak İstanbul'a yollanmış, idamından sonra cesedi halka gösterilerek asıl şehzâde Mustafa olmadığı belirtilmek istenmişti.⁷⁵ Bu hareket Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesinden dolayı halk arasında özellikle sufî çevrelerin ön ayak olduğu tepkilerin bir yansıması olarak mütalaa edilebilir.

1550'li yıllardan itibaren sadece merkezde iktidar çekişmeleri değil, aynı zamanda taşrada bilhassa medrese talebelerinin hareketlenmeleri ve birlikler oluşturup asayiş bozdukları görülmektedir. Bilhassa Batı Anadolu'daki bu suhte hareketinin, giderek sosyal ve ekonomik baskıların taşradaki etkilerinin bir sonucu olduğu kadar, genç ve işsiz nüfustaki artıştan da beslendiği ileri sürülür. Giderek toprakların daha da parçalanması ve ziraata açılan toprakların artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesinin uzun vadede ortaya çıkacak sosyal bir krizin başlangıcını oluşturduğu da genel olarak kabul edilir. Öte yandan 60'lı yıllarını yaşayan padişahın giderek etkisizleştiği kanaati toplumun çeşitli kesimlerinde yaygınlaşmıştı. Tam bu sırada patlak veren şehzâdeler mücadelesi, söz konusu gelişmelerin adeta tuzu biberi oldu. Nitekim şehzâdeler mücadelesinin yoğunlaştığı 1558-1559 devresinde suhte grupları ortalığı alt üst ettiler, Orta Anadolu'dan Rumeli'ye uzanan kesimde padişahın vefat yılına kadar

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

etkili olmayı sürdürdüler.⁷⁶

Padişahın ileri bir yaşta bulunması taht varisinin kim olacağı meselesini düşünen ve bunun için her türlü entrikaya girmeye hazır çevrelerin oluşmasına sebep olmuştur. 1550'li yılların ortalarında taht adayı olabilecek iki varis kalmıştı. Bunlardan her ikisi de Hürrem Sultan'dan olmaydı. Daha büyük olan Selim, babasının yanında Nahcivan seferine iştirak etmiş, uysal haliyle dikkat çekmişti. Hürrem Sultan'ın⁷⁷ ise iktidarının önünü açtığı bu iki oğlundan daha çok küçük olan Bayezid'e kol kanat gerdiği belirtilmektedir. Bayezid'in 1558'de Konya'dan iktidar merkezine daha yakın olan Kütahya'ya sancak beyi olarak atanmasında onun rolü üzerinde durulur. Selim, babası ve İstanbul'un fatihi büyük dedesi gibi Manisa'da bulunuyordu. Bayezid'in Kütahya'ya gelmesi, İstanbul'a yakınlık itibarıyla ona büyük avantaj vermek anlamına geliyordu. Fakat Hürrem Sultan'ın vefatı, iki kardeşi karşı karşıya getiren olayların başlangıcını teşkil etti. Çok değer verdiği, hatta teamüllerin dışına çıkararak nikahına aldığı hanımının vefatından dolayı büyük üzüntü duyan padişah ise muhtemelen bu hislerin tesiriyle tarafsız bir pozisyon almayı tercih edip oğullarına herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. Hadiseye müdahale ettiğinde ise artık vakit geçmiş; Bayezid'in doğrudan kendisini hedef alan suçlamalarına maruz kalmıştı.

İki kardeş arasındaki gizli iktidar çekişmesi, Selim'in ve Bayezid'in sancak yerlerinin değiştirilmesine yol açtı. Padişah her iki oğluna da eşit mesafede olmak için onları buldukları yerden daha iç bölgelere gönderdi. Selim Konya'ya, Bayezid ise Amasya'ya yollandı. Bu durum Selim'den çok Bayezid'i etkiledi. Kütahya'ya gelişinin taht için kendisinin tercih edildiğine yoran Bayezid, şimdi Amasya gibi neredeyse İran serhaddine yakın bir sancağa yollanmasından büyük bir tedirginlik duymuş, bu inkisarını babasına bir mektupla bildirmişse de herhangi bir sonuç alamamıştı. Padişah oğullarının bu durumu karşısında onlara birer nasihatçi gönderdi. Bayezid'in yanına giden dördüncü vezir Pertev Paşa, şehzâdeyi yatıştıramadı, aksine Bayezid babasına ağır, tehdit yollu bir mektup yolladı.⁷⁸ Selim ise yanında bulunan üçüncü vezir Sokollu Mehmed Paşa'nın sözlerine uyuyor, herhangi bir tepki göstermiyordu. Nihayet Bayezid babasının tamamen Selim'e meylettiği kanaatinde olarak asker toplamaya başladı. "Yevmlü" denilen bu tüfekli askerlerin sayısının 20.000'e ulaştığı rivayet edilir. Buna karşı Selim de daha çok babasının direktifleriyle askerî hazırlığa başlamıştır. Bayezid bazı sancak beylerinin kendisine katılmasıyla Ankara istikametine doğru harekete geçti (14 Nisan 1559). Oradan Konya üzerine yöneldi. Konya yakınlarında 30 Mayıs'ta meydana gelen çarpışmada bozguna uğrayıp Amasya'ya çekildi. Daha sonra da İran'a iltica etti. Bayezid ve oğulları iki buçuk yıl kadar İran'da kaldılar. Sonunda onları teslim almaya gelen Osmanlı elçilik heyetine verildiler. Bayezid 23 Temmuz 1562'de teslim alınır alınmaz da dört oğlu ile birlikte idam edildi.⁷⁹

Böylece geride taht varisi olarak sadece Selim ve onun oğulları kalmıştı. Artık iyice yaşlanmış olan padişah yine de tahtını tek varisine teslim etmek ve bir köşeye çekilmek niyetinde değildi. Hâlâ büyük bir cihangir olduğunu ispatlamak için 1553'ten beri on altı yıldır çıkmadığı yeni ve uzun bir sefere bizzat ordusunun başında hareket etmekten çekinmedi.

7. Son Sefer ve Bir "Çağ"ın Kapanışı

Yetmiş yaşının içindeki Sultan Süleyman'ı yeniden bir sefere çıkmaya zorlayan sebepler,

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

1565'te uğranılan Malta bozgunu sonrası, buna karadan bir cevap vermek yanında, tebaasına hâlâ iktidarın ve gücün eskisi gibi elinde bulunduğunu göstermek arzusuydu. Oğulları arasındaki mücadelenin kötü izleri, Malta bozgunu ile birleşince, sufi çevrelerin de etkilediği muhalif düşünceler, önemli ölçüde bir imaj zedelenmesine yol açmıştı. Bu sadece padişahın şahsını değil doğrudan hanedanın kendisini hedef alacak boyutlara ulaşabilirdi.

1562 Osmanlı-Habsburg anlaşması, eski taahhütleri yeniliyordu, ama sınır boylarındaki karışıklıklara herhangi bir çözüm getirmemişti. Habsburglara bağlı güçler Osmanlı idaresindeki Macar topraklarına saldırırken, Budin ve Tımışvar beylerbeyleri karşı akınlarda bulunmuşlardı. 1564'te Ferdinand ölüp yerine II. Maximilian geçince, Erdel'de olaylar arttı. Mücadele Tokaj ve Pankota kaleleri üzerinde yoğunlaştı. 1565 Haziranı'nda sulhun uzatılması görüşmeleriyle ilgili diplomatik teşebbüsler yeniden başladı. Ancak Osmanlı kuvvetleri Erdel problemi sebebiyle, Bosna tarafından harekete geçerek Krupa ve Novi'yi ele geçirmiş, 1566'da İstanbul'a gelen elçi, Krupa'nın iadesini isterken vergi borcunu da ödemiş; Osmanlıların Tokaj'ın terki isteğine müspet bir cevap vermemişti. Bu olaylar, yeni seferin siyasî ve görünür sebeplerini oluşturdu. Padişah, bu seferle Habsburglara iyi bir ders vermek istiyor, onları son bir hesaplaşmaya mecbur bırakmak amacını taşıyordu. Böylece Malta bozgununun karşılığı karada daha ağır bir şekilde verilebilecekti. Planlar öncelikle Sigetvar ve Eğri üzerine yapılmıştı. İkinci Vezir Pertev Paşa Göle'nin (Gyula) zaptıyla görevlendirildi. Seri bir hareketle Habsburg kuvvetleri Viyana'ya doğru çekilmeye zorlanacaktı. 1566 Mayıs'ında padişah İstanbul'dan hareket etti. Doğrudan Sigetvar üzerine yüründü. Kale kumandanı Zrinyi Miklos canla başla müdafaada bulundu. Hücumlar sürerken yaşlı padişahın vefatı vuku buldu (6-7 Eylül). Vefatının ertesi günü Sigetvar düştü.⁸⁰ Ordu seferi kesip geri dönme kararı aldı. Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, yeni padişah gelene kadar Sultan Süleyman'ın vefat ettiği haberini gizledi. Bu arada Göle ve Yanova'da ele geçirilmişti. Dönüş yolunda, Selim'in Belgrad'da ordugaha gelişiyle, vefat haberi duyuruldu.

Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanat dönemi harp sahasında gazi sultan lafzına yaraşır bir şekilde ölümüyle sona ermişse de hiçbir zaman unutulmadı, aksine onun şahsında Osmanlı İmparatorluğu en parlak devrini yaşadığı kanaati daha torunu tahtta iken genelleşmiş ve dönemi idealize edilmişti. Bu durum, daha sonraki kriz devrelerinde daha da belirgin hale gelmiş; zamanla "altın çağ" kavramı, bu 46 yıllık saltanat yıllarını nitellemek üzere yaygın şekilde kullanılmıştır. Özellikle XIX. yüzyılın tarihteki birtakım dönemleri idealleştirme eğilimini Avrupa'daki nakilci-anlatıcı meslektaşlarından öğrenmiş olan Osmanlı tarihçileri, bunalım zamanlarının ıslahat risalelerini yazan entelektüellerin fikirlerinin de etkisi altında kalarak "Kanunî Çağı"nı ön plana çıkarmışlardır.⁸¹

Kanunî sıfatı çevresinde oluşturulan "mit" in ortaya çıkışı, Sultan Süleyman dönemini adeta sarıp sarmalamış olması, serinkanlı yaklaşımları gölgede bırakmıştır. Sultan Süleyman çağı, her şeyden önce dinî ve siyasî misyonların tebellür ettiği, çerçevesinin belirlendiği bir dönüm noktasını teşkil eder. Özellikle Safevîlerin dinî-siyasî karşı anlayışının menfî etkilerine, mensubu oldukları Sünnî dünyasının temsilcisi olma ve bu vasfı yaygınlaştırma ile karşılık verilmiş; hukuk sisteminde dahi bunun etkileri açık olarak görülmüştür. Sünnî akâid içinde Hanefî fıkının bütün Osmanlı ülkesine teşmiline dahi teşebbüs edilmesi, devletin üst yapılanmasını ve siyasetini dahi etkileyecek ve toplumun çeşitli kesimlerinin tepkilerine yol açacak bir tutuculuğa ve katılaşıma sebep olmuştur.

İmparatorluğun bu ideolojik alt yapısının sonraki dönemler için dahi belirleyici olması, bir

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

bakıma bu çağa duyulan hasretin de bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Her ne olursa olsun kendisini “Altın Çağ” havasına kaptırmayan bir araştırmacı bile, Sultan Süleyman’ın yarım asra yaklaşan saltanatının XVI. yüzyıla damgasını vurduğunu göz ardı edemez. Sosyal yapıların imparatorluk ideolojisi içinde muayyenleştiği bir dönemde Osmanlılar siyasî bakımdan Avrupa devletler muvazenesinde belirleyici bir rol üstlendikleri gibi modern Avrupa’nın oluşumunda müessir olmuşlardır. Hatta bu Osmanlı etkisi unutulmuş sınırlarda, gözden irak bozkır ve çöllerde ve uzak denizlerde bile ağırlıklı olarak bu dönemde başlamıştır. Sultan Süleyman ise çağdaşı V. Karl, I. Ferdinand, VIII. Henry, IV. İvan gibi imparator ve krallar doğuda ise Şah Tahmasb, Babürlü Hümayun gibi hükümdarlar içinde onlarla kıyaslanmayacak ölçüde bir yer edinmiş, onun vefatıyla benzeri bir daha görülmeyecek, hasreti daima Osmanlı entelektüellerince çekilecek uzun bir çağ kapanmıştır.

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 9 Sayfa: 501- 520

Dipnotlar :

1. Feridun M. Emecen, “Kanunî’nin Kanunnâmeleri ve Bir Mitin Doğuşu”, Tarih ve Medeniyet, XIV (1985), s. 42-45.
2. Cemal Kafadar, “The Myth of the Golden Age: Ottoman Historical Consciousness in the post-Süleymanic Era”, Süleyman the Second and His Time, İstanbul 1994, s. 37-48.
3. Kemalpaşazâde, 26 yaşında tahta cülus ettiğini söyler. Buna göre doğum tarihi 1494’e tesadüf eder, X. Defter, yay. Şefaettin Severcan, Ankara 1996, s. 30.
4. Yanındaki hizmetlilerin listesi için bk. Çağatay Uluçay, “Kanunî Sultan Süleyman’ın Ailesi İle İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, Kanunî Armağanı, Ankara 1970, s. 227-257.
5. X. Defter, s. 39.
6. Feridun Emecen, “Canberdi Gazali”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (=DİA), VII, 141-143.
7. Celalzâde, Tabakâtu’l-Memâlik, neşr. P. Kappert, Wiesbaden 1980, v. 110a-115b.
8. Mısır ıslahatı ve kanunâmesi için bk. S. Muhammed es-Seyyid, XVII. Asırda Mısır Eyaleti, İstanbul 1990, s. 48, 97 vd., Ayrıca bk. F. Emecen, “Hicaz’da Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi ve Ebu Numey”, Tarih Enstitüsü Dergisi, 14 (1994), 87-120.
9. Bu sıralardaki Osmanlı-Macar münasebetlerindeki gelişmeler için bk. P. Fodor-Geza
10. David, “Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512 - 1514”, Hungarian - Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent, Budapeşte 1994, s. 9-45.
11. Kuşatma için ilgili Osmanlı kaynakları: F. Emecen, “Bir Göçün Tarihçesi: Gelibolu’da Sirem Sürgünleri”, Osmanlı Araştırmaları, X (1990), 161-179; Ayrıca Macar kaynaklarının tahlili: Ferenc Szakaly, “Nandorfehervar, 1521: The Beginning of the End of Medieval Hungarian Kingdom”, Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent, s. 47-76.
12. H. G. Yurdaydın, Kanunî’nin Cülûsu ve İlk Seferleri, Ankara 1961, s. 15-45; Ş. Turan, “Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına”, Kanunî Armağanı, s. 57-72.
13. Genel olarak bk. Delamar Jensen, “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, The Sixteenth Century Journal, XVI/4, (1985), s. 451-453.
14. “Sefer Ruznâmçesi”, Feridun Bey, Münşe’âtü’s-Selâtin, İstanbul 1274, I, s. 554-566.
15. Savaş için ihtiyatlı kullanılması gereken bir çalışma için bk. Geza Perjes, Mohaç Meydan

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

- Muharebesi, (özet ve tanıtma; Şerif Baştav), Ankara 1988; Gabor Agoston, "XV ve XVI. yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler: Müzakere" Kısmı, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, İstanbul 1997, s. 173-179.
16. Viyana Sefer Ruznâmeçesi, Feridun Bey, Münşe'âtü's-Selâtin, I, 566-577.
  17. S. A. Fisher-Galati, Ottoman Imperialism and German Protestantism 1511-1555, Cambridge 1959.
  18. Christine İsom-Verhaaren, "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New evidence of the Ottoman interest in the protestant challenge to the Power of Charles V", Turcica, XXVIII (1996), 299-318.
  19. Bu dönemlerdeki Osmanlı politikası için bk. P. Fodor, "Ottoman Policy Towards Hungary, 1520-1541", Acta Orientalia, 45/2-3 (1981) s. 271-345.
  20. Elçilerin faaliyetleri ile ilgili günlük yayımlanmıştır: 1530 Yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan Üzerinden İstanbul'a Giden Joseph von Lamberg ile Nicolas Jurischitz'in Elçilik Günlüğü, terc. Ö. Nutku, Ankara 1977.
  21. Sefer Ruznâmeçesi, Feridun Bey, Münşe'âtü's-Selâtin, I, 577-584.
  22. İspanyol kaynaklarında seferle ilgili olarak imparatorluğun durumu hakkında bk. Ö. Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında Kanunî'nin Alaman Seferi", Tarih ve Toplum, XXXVI/216 (Aralık 2001), s. 27-31, (Burada mukayeseli bir çalışma yapılmadığından yorumların ihtiyatla karşılanması gerekir.).
  23. K. Schwarz, "XV ve XVI. Asırlarda Berlin, Brandenburg ve Türkler", Tarih ve Toplum, IX/50, (1988), s. 35-40.
  24. K. Schwarz, "aynı makale", s. 35-40.
  25. Genel olarak bk. De Lamar Jensen, The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy, s. 454-457.
  26. Bk. H. İnalçık, "İmtiyazât", DİA, XXII, 248.
  27. Lütfî Paşa, Tevârîh-i Âli Osman, nşr. Âli Bey, İstanbul 1341, s. 359 vd.
  28. Sefer için bk. Celalzâde, Tabakât, 341a-344b.
  29. Geniş bilgi için bk. K. Schwarz, Berlin, "Brandenburg ve Türkler", Tarih ve Toplum, IX/50, (1988), 35-40.
  30. Bu sefer müstakil bir esere konu oldu, (Sinan Çavuş'a atfedilen eserin Matrakçı Nasuh'a ait olduğu ifade edilir) Târih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstoni Belgrad. Tıpkı basım, İstanbul 1987; Ayrıca sefer ruznâmesi için bk. M. İpçioğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon (Esztergon) Seferi, Osmanlı Araştırmaları, X (1990), 137-159.
  31. Bu vesileyle Dîvan'da elçiye büyük bir ziyafet çekildi. BA, KK, Ruus, nr. 208, s. 121.
  32. Erdel meselesi hakkında genel olarak bk. A. Decei-T. Gökbilgin, "Erdel", İA, IV, 298-299.
  33. F. Emecen, "Hadım Ali Paşa", DİA, XV, 4-5.
  34. Akdeniz'deki gelişmelerle ilgili genel olarak bk. F. Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, trc. M. A. Kılıçbay, İstanbul 1981, I-II.
  35. İ. Bostan, "Establishment of The Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid", The Kapudan Pasha, His Office and his Domain, Institute for Mediterranean Studies, Rethymnon (basılıyor).
  36. F. Emecen, Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi (ed. C. Küçük), Ankara 2001, s. 5.
  37. A. Büyüktuğrul, "Preveze Muharebesine İlişkin Belgeler", Belleten, XLII/168, (1978), 629-665.
  38. Anlaşma metni: T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Belgeleri", Belgeler, I/2 (1964), 121-128.
  39. Osmanlı kaynaklarında Lütfî Paşa bu olayı tasvir eder: Tarih, s. 381-412.
  40. F. Braudel, Akdeniz, II, s. 185-187.
  41. TSMA, Mühimme, nr. 888 v. 167a, 211a, 276a-b, 448b, ayrıca G. Veinstein, "Les préparatifs de la

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

- campaigne navale Franco-Turque de 1552 a travers les orders du divan Ottoman”, Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée, XXXIX (1985), s. 35-67.
42. BA, KK, Ruus, nr., 216, s. 27.
  43. Zekeriyazâde, Ferah (Cerbe) Savaşı, sad. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1980; F. Braudel, Akdeniz, II, s. 221-230.
  44. Kuşatma için bk. İ. Bostan-A. Cassola - T. Sheben, The 1565 Ottoman Malta Campaign Register, Malta 1998.
  45. Ş. Turan, “Sakız'ın Türk Hakimiyetine Alınması”, Tarih Araştırmaları Dergisi, IV/6-7 (Ankara 1966), s. 175-193.
  46. Osmanlıların doğu politikası için bk. R. Murphey, “Suleyman's Eastern Policy”, Süleyman the second and his Time, (ed. H. İnalcık, -C. Kafadar), İstanbul 1993, s. 229-248; keza J. L. Bacque Grammont, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safevîler”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 205-219.
  47. H. Sohrweide, “Der Sieg der Safeviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert”, Der Islam, 41 (1965), 95-223; A. Yaşar Ocak, “Din”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, II (İstanbul 1998), s. 141-144.
  48. Şah Tahmasb'ın bu taktiği, kendi hatıralarında açık bir şekilde yer alır (Tezkire, trc. H. Kırlangıç, İstanbul 2001, s. 39). Ayrıca Tahmasb padişah aleyhine en ufak bir sert söz söylemez, onu “Hazret-i hundkar” diye anar, asıl düşmanının onu kendi aleyhine kışkırtan İbrahim Paşa ve Ulama olduğunu yazar. Hatta gaza yapan bir padişaha saldırılamayacağını bile belirtir (Tezkire s. 32).
  49. Geniş bilgi, kronoloji ve ilgili kaynaklar için bk. F. Emecen, “İrakeyn Seferi”, DİA, XIX, 116-117.
  50. Elkas Mirza'nın Osmanlılara sığınma sebepleri hakkında Şah Tahmasb uzun izahlarda bulunur (Tezkire, s. 52-58); J. R. Walsh, “The Revolt of Elkas Mirza”, WZKM, 68 (1976), 61-78; BA, MAD, nr., 7118; KK, Ruus, nr. 208, s. 138.
  51. Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, (1451-1590), Ankara 1976, s. 183-203.
  52. Celalzâde, Tabakât, 484a-497a; A. Ekber Diyanet, İlk Osmanlı-İran Anlaşması, 1555 Amasya Musalahası, İstanbul 1971, 1-9.
  53. Bunlar için bk. F. Emecen, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devletinin Doğu ve Batı Siyaseti”, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, s. 125-154.
  54. M. Guboğlu, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi”, Belleten, L/198 (1987), s. 727-805.
  55. F. Emecen, “Karadeniz'in Kuzeybatı Kısmı ile İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri”, Ata Dergisi, Konya, 1997, sy. VII, s. 75-83.
  56. H. İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, trc., H. Berktaş, İstanbul 2000, I, s. 327-359.
  57. Hayatı ve faaliyetleri için Remmal Hoca Tarih-i Sahib Giray Han, nşr. Ö. Gökbilgin, Ankara 1973, s. 19-150.
  58. İ. Ortaylı, “Süleyman ve İvan: Doğu Avrupa XVI. yüzyılın İki Hükümdarı”, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler I, Ankara 2000, s. 369-376.
  59. C. Boxer, The Portuguese Seaborn Empire 1415-1825, London 1969, s. 17-19.
  60. C. Orhonlu, “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, Tarih Dergisi, XVI (1962), 1-10.
  61. Y. Mugul, Kanunî Devri, Ankara 1987, s. 198-200.
  62. Yemen'deki gelişmeler için bk. H. Yavuz, Kabe ve Haremeyn için Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti 1517-1571, İstanbul 1984.
  63. C. Orhonlu, Habeş Eyaleti, İstanbul 1974, s. 23-30.
  64. C. Orhonlu, “Hind Kaptanlığı ve Piri Reis”, Belleten, XXXIV/134 (1970), 235, 254.
  65. C. Orhonlu “Seydî Ali Reis”, Tarih Enstitüsü Dergisi, I (1970), 39-56.

SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞI VE CİHAN DEVLETİ

66. S. Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", Tarih Dergisi, XXXI (1978), 131-141.
67. Bu genel tahrirleri bir araya toplayan icmal türü defterler 1530'da hazırlanmıştır. Bunlara temel olan tahrirlerin 1520-1528 aralığında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunların İcmal sonuçlarını ihtiva eden defterler Rumeli kesimi hariç Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından tıpkı basım olarak yayımlanmıştır (Anadolu Vilayeti 438 No. lu Defter, I-II, Ankara 1993-1994; no. 166, Ankara 1995; Karaman-Rum Vilayeti No. 387, I-II, Ankara 1996-1997; Diyarbakir-Arap-Zülkadriye No. 998, I-II, Ankara 1998-1999).
68. Ahmet Yaşar Ocak, "Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamanî", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 473-484.
69. Ahmet Yaşar Ocak, "Kanunî Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı Resmî Düşüncesine Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail Maşukî", Osmanlı Araştırmaları, X (1990), s. 49-58; İ. Erunsal, "Abdurrahman el-Askerî's Mir'âtü'l-ışk: A New Source for the Melami Movement in the Ottoman Empire During in the 15th and 16th Centuries", WZKM, 83 (1993), 95-115.
70. T. Okiç, "Quelques documents inédits concernant les Hamzawites", Proceedings of the Twenty-second Congress of Orientalists, Leiden 1957, II, 279-286; N. Azamat, "Hamza Bali", DİA, XV, 503-505.
71. Bk. F. Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", DİA, XXI, 333-335.
72. T. Gökbilgin, "Rüstern Paşa ve Hakkındaki İthamlar", Tarih Dergisi, VIII/11-12 (1956), 38; Ayrıca H. Demenschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, çev., Y. Önen, Ankara 1987, s. 82, 86, 187-188.
73. F. Emecen, "Kara Ahmed Paşa", DİA, XXIV, s.
74. M. Çavuşoğlu, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, XII (1982), 641-686.
75. Celalzâde, Tabakât, 497b, 499a.
76. Bk. Mustafa Akdağ, Celali İsyanları, İstanbul 1995, s. 163-176.
77. Hürrem Sultan ve siyasi etkileri için bk. L. Pierce, Harem-i Hümayûn, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar, trc. A. Berktaş, İstanbul 1996, s. 75-120.
78. Ş. Turan, "Şehzâde Bayezid'in babası Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdiği Mektuplar", Tarih Vesikaları, I/16 (1955), s. 118-127.
79. Olayın ayrıntıları için bk. Ş. Turan, Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid Vakası, Ankara 1961. Ayrıca Bayezid'in İran'a ilticası konusunda Şah Tahmasb ilginç bilgiler verir, bk. Tezkire, s. 83-89.
80. Sefer hakkında tafsilat için bk. T. Gökbilgin, "Kanunî Süleyman'ın 1566 Sigetvar Seferii Sebepleri ve Hazırlıkları", Tarih Dergisi, XVI/21 (1966), s. 1-14.
81. F. Emecen, "Kanunî'nin Kanunnâmeleri ve Bir Mitin Doğuşu", Tarih ve Medeniyet, XIV (Nisan 1995), s. 42-45.